

KSZTAŁCENIE I SZKOLENIE ZAWODOWE W POLSCE – raport krajowy 2013

Raport zredagowany przez Agnieszkę Luck

Niniejszy raport krajowy jest prezentowany w ramach serii raportów na temat kształcenia i szkolenia zawodowego przygotowywanych dla wszystkich państw członkowskich UE oraz Norwegii i Islandii przez członków sieci ReferNet powołanej przez Cedefop (Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego).

Opinie wyrażone w niniejszym raporcie nie reprezentują opinii Cedefop.

Raporty ReferNet są opracowywane w oparciu o jednolity format, dostępny na stronie:

<http://www.cedefop.europa.eu/EN/Information-services/vet-in-europe-country-reports.aspx>

Przygotowanie niniejszego raportu było współfinansowane przez Unię Europejską

SPIS TREŚCI

1 – Czynniki zewnętrzne mające wpływ na kształcenie zawodowe.....	3
1.1 – <i>Ludność i dane demograficzne.....</i>	3
1.2 - <i>Gospodarka i wskaźniki rynku pracy.....</i>	7
1.3 - <i>Osiągnięcia edukacyjne ludności.....</i>	12
2 – Kształcenie i szkolenie zawodowe w kontekście uczenia się przez całe życie.....	14
2.1 – <i>Krajowy system edukacji i szkolenia - wykres.....</i>	14
2.2 – <i>System szkolnictwa zawodowego.....</i>	16
2.3 - <i>Inne formy szkolenia.....</i>	29
3 - Rozwijanie kwalifikacji zawodowych w systemie kształcenia formalnego.....	35
3.1- <i>Powiązania między standardami zawodowymi, standardami kształcenia, podstawą programową oraz programami szkół.....</i>	35
3.2 <i>Dopasowanie kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy.....</i>	37
3.3 <i>Zapewnianie jakości kształcenia zawodowego.....</i>	40
3.4 <i>Wyzwania.....</i>	42
4 – Promowanie uczestnictwa w kształceniu i szkoleniu zawodowym.....	45
4.1 - <i>Zachęty finansowe.....</i>	45
4.2 – <i>Uprawnienia ustawowe.....</i>	48
4.3 – <i>Zachęty motywacyjne.....</i>	48
5 – Autorzy, źródła i bibliografia, skróty i akronimy.....	51
5.1- <i>Autorzy.....</i>	51
5.2 – <i>Źródła i bibliografia.....</i>	52
5.3 <i>Wykaz skrótów i akronimów.....</i>	55

1. CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA KSZTAŁCENIE ZAWODOWE

1.1 – Ludność i dane demograficzne

Polska, z powierzchnią 312 679 km² i populacją wynoszącą 38 533 000¹, pozostaje szóstym krajem o największej liczbie mieszkańców w Unii Europejskiej.

TABELA 1. BILANS LUDNOŚCI W LATACH 2008, 2009, 2010, 2011 I 2012 (W TYS.)

Rok	2008	2009	2010	2011	2012
Przyrost naturalny	35,3	32,7	38	13	1
Urodzenia żywe	414,5	417,6	418	388	386
Zgony	379,2	384,9	380	376	385
Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały	-15,4	-1,2	- 1,5	-4	-7
Imigracja	16	17,4	15,5	16	15
Emigracja	31,4	18,6	17	20	21
Przyrost rzeczywisty	+20	+31	+36	9	-5
Stan ludności na dzień 31 grudnia	38 135	38 167	38 204	38 538	38 533

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010, Warszawa, 28.01.2011, Mały rocznik statystyczny Polski 2013, GUS, Warszawa 2013

W 2011 roku zanotowano dodatni przyrost naturalny (o ok. 38 000), wynikający przede wszystkim ze wzrostu liczby urodzeń, co oznacza, że w 2011 roku przyrost wyniósł średnio 10 osób na 10 000 mieszkańców (wobec 9 w 2009 roku i 3 na początku obecnego stulecia). Dodatni przyrost rzeczywisty obserwuje się trzeci rok z rzędu. W 2012 zauważamy nieznaczny wzrost wskaźnika urodzeń na poziomie +1 oraz stosunkowo istotny spadek rzeczywistego wzrostu (różnica pomiędzy liczbą populacji na dzień 1 stycznia i 31 grudnia 2012) sięgający -5.

Od początku kryzysu gospodarczego, który rozpoczął się w 2009 roku rozmiar emigracji pozostawał na podobnym poziomie, jednakże zauważamy jej wzrost od 2011. Poziom imigracji pozostawał stabilny.

¹ GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Warszawa 2013.

Pomimo zmian zachodzących w ostatnich latach w rozwoju demograficznym Polski, struktura wiekowa ludności wciąż charakteryzuje się relatywnie dużym udziałem ludzi młodych, szczególnie w porównaniu z wieloma krajami europejskimi (np. Niemcy).

W 2012 roku 20,9% ludności Polski stanowiły osoby w grupie wiekowej 0-19 lat; 64,9% - osoby w grupie 20-64 lat, zaś grupa wiekowa 65 lat i więcej (65+) obejmowała 14,1% ogółu ludności kraju.² Jednakże od lat 90. ubiegłego wieku demografowie notują gwałtowny spadek liczby dzieci i młodzieży.

Ciekawych informacji dostarcza porównanie liczby osób kształcących się w różnego typu szkołach w ciągu roku szkolnego 2008/2009, 2009/2010, 2010/2011 2011/2012 oraz 2012/2013 (Tabela 2), gdyż widoczny jest ciągły spadek liczby uczniów i studentów. Tendencje te są pochodną opisanych wyżej zmian demograficznych. Jednakże spadek populacji uczących się dorosłych oraz studentów może też wynikać z faktu, iż przy ogólnej tendencji do wznowiania edukacji po przerwie i wydłużenia okresu nauki dla osób rozpoczynających kształcenie spada liczba osób, które chciałyby wznowić naukę na poziomie średnim bądź wyższym, a jeszcze tego nie uczyniły.

TABELA 2. UCZNIOWIE I STUDENCI W ROKU SZKOLNYM 2008/2009, 2009/2010, 2010/2011, 2011/2012 I 2012/2013 WEDŁUG TYPÓW SZKÓŁ (W TYS.)*

Typ szkoły	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Podstawowe	2 294,4	2 235,0	2 191,7	2 187,2	2 160,8
Gimnazja	1 381,4	1 322,2	1 261,4	1 210,0	1 161,7
Ponadgimnazjalne	1 576,7	1 519,5	1 464,9	1 401,1	1 337,5
Policealne	344,1	284,8	298,8	330,6	334,3
Wyższe	1 927,8	1 920,0	1 841,3	1 764,1	1 676,9
Dla dorosłych	282,2	274,6	289,2	286,8	278,6
Ogółem	7 806,6	7 556,1	7 347,3	7 182,8	6 949,8

* Stan z początku roku szkolnego/akademickiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, op. cit., Tab. I (137), str. 243/244

Warto także dodać, że podczas gdy w roku szkolnym 2012/2013 95% dzieci w wieku 7-12 lat uczestniczyło w systemie edukacji, 95,9% dzieci wieku 13-15 oraz 94,6% w wieku 16-18 to w

² GUS. Mały Rocznik Statystyczny 2013, Warszawa 2013, TAB. 4 (65)

grupie 19-24 lat uczyło już tylko 57,6%.³ Może to wiązać się z faktem, iż kontynuowanie nauki (np. studia poza miejscem zamieszkania) niesie ze sobą nieuniknione koszty, a równocześnie często ogranicza możliwość równoległego wykonywania pracy zarobkowej. Z tego względu wydaje się, iż rozwijanie programów wspomagających osoby młode w kontynuowaniu kształcenia poprzez wsparcie finansowe lub wprowadzanie rozwiązań ułatwiających godzenie edukacji z pracą zarobkową powinno spotkać się z dużym zainteresowaniem (np. nowe formy zatrudnienia, elastyczna organizacja czasu pracy).

Prognoza ludności do 2035 roku

Należy oczekiwać, iż dotychczasowe tendencje zmian w rozwoju demograficznym Polski utrzymają się przez cały okres prognostyczny, tj. od 2010 do 2035 roku, chociaż możliwe są pewne zmiany na lepsze.⁴ Niestety prognozy odnośnie przyrostu naturalnego nie są optymistyczne – spodziewany jest jego dalszy spadek. W pewnym stopniu będzie to spowodowane tym, iż w wiek rozrodzony wkroczy niezbyt liczne pokolenie urodzone na przełomie wieku. W prognozowanym okresie współczynnik dzietności wzrośnie od około 1,30 do około 1,45 dziecka na kobietę. Wzrośnie przy tym intensywność migracji zagranicznych na pobyt stały, jednakże dzięki spodziewanemu wzrostowi przepływów migracyjnych ten ujemny bilans będzie się stopniowo poprawiał.⁵ W rezultacie procesy te prawdopodobnie doprowadzą do zmniejszenia się liczby ludności Polski o około 2 200 000 osób do 2035 roku (Tabela 3).

TABELA 3: PROGNOZA LUDNOŚCI DO 2035 ROKU (STAN NA 31 GRUDNIA; W TYS.)

WIEK	2010	2015	2020	2025	2030	2035
0-24	10 981	10 139	9 630	9 336	9 029	8 437
25-64	21 958	21 948	21 246	20 258	19 572	19 198
65+	5 153	5 929	6 954	7 844	8 195	8 358
OGÓŁEM	38 092	38 016	37 830	37 438	36 796	35 993

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2008 roku*, op. cit., Tab. 5, str. 17; GUS, *Prognoza ludności Polski na lata 2008-2035*, Warszawa 2008

³ GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Tab. 3 (139), str. 247.

⁴ Ze względu na zwiększoną liczbę urodzeń oraz wyższą migrację obserwowaną od 2004 roku poprzednia prognoza demograficzna do 2030 roku (przygotowana w 2003 roku) została uaktualniona i jest nieco bardziej optymistyczna.

⁵ GUS, *Prognoza ludności Polski na lata 2008-2035*, Warszawa 2008, URL: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4559_PLK_HTML.htm, str. 3, 7-8.

Te i inne zjawiska – jak np. obniżenie poziomu umieralności i wzrost średniej długości życia - znajdują swoje odzwierciedlenie w strukturze wieku ludności. W 2035 roku liczba dzieci i młodzieży w wieku 0-24 lata zaliczanych do grupy edukacyjnej będzie znacznie niższa. Towarzyszyć temu będzie postępujący proces starzenia się społeczeństwa polskiego, który objawi się zwiększeniem liczby osób w wieku poprodukcyjnym (65+)⁶ oraz zmniejszeniem wielkości populacji w wieku produkcyjnym (24-64). Zmiany w relacjach między poszczególnymi grupami wiekowymi spowodują znaczne podwyższenie wskaźnika obciążenia demograficznego, który według prognoz wzrośnie z poziomu 18,98 w 2010 roku do 37,89 do końca okresu objętego prognozą.⁷

Przewidywane przesunięcia w strukturze wieku ludności Polski zrodzą liczne konsekwencje dla polskiego systemu edukacji. Prognozowane znaczne zmniejszenie grup ludności objętych systemem szkolnictwa na wszystkich poziomach (od podstawowego do wyższego) może doprowadzić do zwolnień pracowników oświaty, zmniejszenia liczby szkół oraz ograniczenia zasobów i infrastruktury edukacyjnej. Z drugiej strony jednak mniejsza liczba uczniów przypadająca na nauczyciela może przyczynić się do podniesienia jakości nauczania. Ponadto zwiększona konkurencja między szkołami i placówkami oświatowymi (gdyż będą musiały starać się o uczniów) może w efekcie przynieść lepsze efekty edukacyjne. Jednocześnie można oczekiwać, iż zmniejszy się konkurencja w dostępie do szkolnictwa wyższego, co może stanowić zachętę do podejmowania studiów.

Inną możliwą konsekwencją przewidywanych zmian demograficznych będzie dynamiczny wzrost zapotrzebowania na szkolenia skierowane do aktywnej zawodowo części populacji (np. rozbudowany system szkoleń mający na celu aktualizację i doskonalenie kompetencji i kwalifikacji pracowników). Wobec zwiększonego obciążenia ekonomicznego populacji w wieku produkcyjnym konieczne będzie zapewnienie jak najdłuższego okresu aktywności zawodowej dla tej grupy poprzez takie instrumenty jak np. kształcenie ustawiczne. Ponadto nieuniknione będą zmiany w profilach kształcenia i szkolenia ze względu na zwiększony popyt na usługi medyczne spowodowane rosnącą liczbą ludzi starszych.

⁶ Od 1 stycznia 2013 weszły w życie przepisy ustawy z dnia 11 maja 2012. Ustawa o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 6 czerwca 2012 r., poz. 637) zmienia wiek emerytalny mężczyzn i kobiet z 60/65 na 67 lat dla obu grup.

⁷ Eurostat data, Guidelines and template for the 2009 edition of VET in Europe – Country Reports, Annex IIB, Tab. 2. Opracowała Karolina Czerwińska, czerwiec 2009.

1.2 - Gospodarka i wskaźniki rynku pracy

Struktura zatrudnienia wg sektorów gospodarki

W 2012 roku nie odnotowano znaczących zmian w strukturze zatrudnienia w porównaniu z rokiem poprzednim. W IV kwartale 2012 roku 12,2% ogółu pracujących było zatrudnionych w rolnictwie wobec 12,3% w roku 2011, zaś 30,55% w przemyśle wobec 30,8% w roku poprzednim. Poziom zatrudnienia w sektorze usług nie zmienił się znacząco i wyniósł 57,17%, co stanowiło 101,2% wskazania z roku 2011.⁸ Pomimo sukcesywnego odpływu pracowników z rolnictwa do innych działów gospodarki udział rolnictwa w ogólnej strukturze zatrudnienia jest w Polsce wyższy, niż w krajach z rozwiniętą gospodarką rynkową. Przewidywane dalsze przesunięcia siły roboczej pomiędzy sektorami ekonomicznymi będą stymulowały popyt na programy wspierające proces przekwalifikowywania (np. osób rezygnujących z rolnictwa na rzecz turystyki). Zmiany takie mogą też zachęcać osoby wchodzące na rynek pracy do modyfikacji swoich profili zawodowych celem zbliżenia ich do potrzeb nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy. Oczekuje się także, iż wskutek takich zmian liczba osób pobierających kształcenie w zawodach nadwyżkowych i deficytowych zostanie dostosowana do potrzeb rynku pracy.

Współczynnik aktywności zawodowej

W 2012 roku wskaźnik aktywności zawodowej w Polsce (dla populacji 15 lat i więcej) wyniósł 56,0% w czwartym kwartale 2012. Obserwujemy niewielkie wahania aktywności zawodowej zarówno kobiet (z 48,7% w 2011 roku do 48,3% w IV kwartale 2012 roku), jak i mężczyzn (z 64,7% w 2011 roku do 64,4% w IV kwartale 2012 roku). Niemniej jednak mężczyźni nadal wykazują się większą aktywnością na rynku pracy niż kobiety.⁹

Należy zauważyć, iż poziom aktywności zawodowej osób posiadających wykształcenie wyższe (w ostatnich latach wynoszący ok. 80%) i średnie zawodowe (ostatnio ok. 67%) jest zdecydowanie wyższy, niż wśród osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym, który w tej grupie wynosi około 20% (Tabela 4).

⁸ *Kwartalna informacja o rynku pracy (IV kwartał 2012)*, Tab. I, str. 4, GUS, Warszawa 2013.

⁹ GUS, *Mały rocznik statystyczny 2013*, Warszawa 2013, Tab. I (81).

TABELA 4. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA (STAN NA IV KWARTAŁ; W %)

Poziom wykształcenia	Współczynnik aktywności zawodowej ogółem		
	2010	2011	2012
Wyższe (ISCED 5-6)	80,2	79,9	80,1
Średnie zawodowe* (ISCED 4)	66,5	66,7	66,0
Średnie ogólnokształcące (ISCED 3A)	47,6	47,5	48,5
Zasadnicze zawodowe (ISCED 3C)	63,6	63,0	61,8
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (ISCED 1-2)	19,6	19,5	19,6

* - łącznie ze szkołami policealnymi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Monitoring rynku pracy. Kwartalna informacja o rynku pracy*, Warszawa, 25.02.2013, Tabela 1, str. 3.

W IV kwartale 2012 roku biernych zawodowo pozostawało 44% populacji (tj. 13 656 000), z czego 6 180 000 w wieku produkcyjnym (15 lat lub więcej). Przykładowym powodem bierności zawodowej była emerytura. Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) pokazuje, że w IV kwartale 2012 z 13,7 mln osób biernych zawodowo w wieku 15 lat i więcej 47,1% stanowiły osoby, które nie podjęły zatrudnienia z powodu przejścia na emeryturę. Innymi powodami bierności zawodowej były: kształcenie i uzupełnianie kwalifikacji (20,8%), choroba i niepełnosprawność (14,0%), obowiązki rodzinne (11,2%). Wśród populacji ludności w wieku produkcyjnym (18-59/64) głównymi przyczynami bierności zawodowej były: kształcenie i uzupełnianie kwalifikacji (26,8%), choroba i niepełnosprawność (23,1%) i obowiązki rodzinne (22,8%).¹⁰

W świetle powyższych danych wykształcenie zdobyte przez jednostkę jawi się jako ważny czynnik stymulujący jej aktywność zawodową. Stąd pożądane wydają się wszelkie działania, które mogą w efekcie zachęcić do kontynuacji edukacji na wyższym szczeblu, ponownego podjęcia nauki czy też ustawicznego kształcenia. Istotną rolę może tu odegrać poprawa dostępu do ośrodków kształcenia (np. w wymiarze finansowym - stypendia dla dzieci z

¹⁰ GUS, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2013 „Rynek Pracy”* str. 146

ubogich rodzin, jak też lepsza infrastruktura - usprawnienie połączeń komunikacyjnych), czy też rozbudowa programów pomocy dla opiekunów osób niepełnosprawnych czy małych dzieci (np.: zapewnienie opieki na czas przebywania opiekuna na kursie czy w szkole).

Wskaźnik zatrudnienia¹¹

Według BAEL w IV kwartale liczba ludności pracującej w wieku 15 lat i więcej była na poziomie 15 636 tys. W porównaniu do tego samego okresu w roku 2011 tylko 23 tys. osoby były zatrudnione, to oznacza wzrost 0,1%. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15 lat i więcej wynosił 50,45% w IV kwartale 2012, w porównaniu do 50,03% roku poprzedniego. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 18-59/64 wynosił 65,7% w porównaniu do 65,3% w IV kwartale 2011. Pomimo tego, że liczba zatrudnionych wzrosła, liczba bezrobotnych również wzrosła do 1 757 tys. w IV kwartale 2012 roku, tj. około 75 tysięcy więcej niż w analogicznym okresie roku poprzedniego.¹²

Warto zwrócić uwagę, iż – podobnie jak w przypadku aktywności ekonomicznej ludności – wskaźnik zatrudnienia waha się w zależności od poziomu wykształcenia (Tabela 5). Przybiera on wartości zdecydowanie wyższe niż przeciętne dla kategorii osób z wykształceniem wyższym oraz średnim (znaczący wzrost zatrudnienia w ostatnich latach). Z drugiej strony udział w zatrudnieniu osób, które ukończyły edukację na poziomie szkoły podstawowej lub gimnazjum jest bardzo niski.

TABELA 2. WSKAŹNIK ZATRUDNIENIA WEDŁUG POZIOMU OSIĄGNIĘTEGO WYKSZTAŁCENIA (%)

Poziom wykształcenia	Wskaźnik zatrudnienia ludności według poziomu osiągniętego wykształcenia (w %), 2010, 2011, 2012		
	2010	2011	2012
Wyższe (ISCED 5-6)	76,5	75,7	75,6
Policealne i średnie zawodowe (ISCED 3A-4)	60,5	60,5	60,0
Zasadnicze zawodowe (ISCED 3-4)	57,0	55,9	54,5

¹¹ Jako odsetek zatrudnionych w grupie wiekowej 15 lat i więcej.

¹² Rynek Pracy w Polsce 2012 rok, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Warszawa 15.03.2013 r., str. 4.

Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (ISCED 0-2)	16,2	16,2	15,9
---	------	------	------

* - w tym szkoły policealne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Monitoring rynku pracy. Kwartalna informacja o rynku pracy*, Warszawa, 15.03.2013, Tab. 2, str. 6.

Można wyciągnąć również wniosek, że wyższy poziom wykształcenia i kompetencji zawodowych lub zawodowych nie tylko sprawia, że wejście na rynek pracy jest znacznie łatwiejsze, ale także ułatwia utrzymanie zatrudnienia przez cały okres aktywności zawodowej. Chociaż dyplom ukończenia studiów wyższych nie gwarantuje posiadaczowi szybkiego znalezienia pracy, to statystyki dotyczące bezrobocia wyraźnie wskazują, że im wyższe kwalifikacje tym mniejsze problemy na rynku pracy, także w okresie dekonunktury gospodarczej.

Stopa bezrobocia rejestrowanego¹³

Na koniec 2012 roku stopa bezrobocia rejestrowanego ogółem w Polsce wynosiła 13,4%, w porównaniu do 12,5% w roku poprzednim, przy czym przez cały rok widoczna była tendencja wzrostowa. W końcu 2012 roku zarejestrowanych było 2 136 tys. bezrobotnych, tj. około 154,1 tys. więcej, niż w roku poprzednim (wzrost o 7,8%). Liczba osób posiadających wcześniejsze zatrudnienie wzrosła do 151.5 tys. (tj. 9,5%), wraz ze wzrostem liczby osób nie posiadających wcześniejszego zatrudnienia do 2,6 tysiąca osób (tj. 0,7%).

W 2012 roku stopa bezrobocia była najwyższa wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym (18,7%), a najniższa wśród osób z wykształceniem wyższym (5,7%). Podobnie jak w roku poprzednim, największą grupą zarejestrowanych bezrobotnych (27,4%) były osoby młode (15-24 lata).

TABELA 3. STOPA BEZROBOCIA WG GRUP WIEKOWYCH I OSIĄGNIĘTEGO POZIOMU WYKSZTAŁCENIA (%)

Grupa wiekowa	Stopa bezrobocia wg grup wiekowych i osiągniętego poziomu wykształcenia		
	2010	2011	2012

¹³ Jako odsetek zarejestrowanych bezrobotnych wśród ogółu czynnej zawodowo ludności w danej kategorii.

15-24	23,6	26,5	27,4
25-34	9,7	10,1	10,7
35-44	6,6	7,0	7,5
45 i więcej	7,1	7,1	7,3
Poziom wykształcenia UE	2010	2011	2012
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (ISCED 0-2)	17,2	16,9	18,7
Średnie zawodowe, policealne (ISCED 3- 4)	9,1	9,3	9,2
Zasadnicze podstawowe (ISCED 3C)	10,5	11,3	11,9
Wyższe (ISCED 5-6)	4,7	5,2	5,7

* dane z IV kwartału 2012 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Monitoring rynku pracy. Kwartalna informacja o rynku pracy*, Warszawa, 15.03.2013, Tab. 3, str. 9

1.3 - Osiągnięcia edukacyjne ludności

W 2012 roku odsetek uczniów przerywających naukę wynosił 5,7%, czyli był niewielki w porównaniu ze średnią unijną (28 krajów) wynoszącą 12,7%. Tendencja malejąca jest widoczna od 2002 roku (17,0% w UE i 7,2% w Polsce), chociaż w Polsce od 2008 roku obserwuje się niewielki wzrost. Pomimo takiej tendencji można stwierdzić, iż zwiększyła się świadomość potrzeby kształcenia wśród ogółu społeczeństwa. Oznacza to także, iż społeczeństwo coraz lepiej rozumie potrzebę dobrego wykształcenia, a przekonanie to wzmacniają warunki rządzące na rynku pracy – osoby z niższym wykształceniem mają mniejsze szanse na znalezienie zatrudnienia.

TABELA 7: ODSIEW SZKOLNY (%), 2008 - 2012

	2008	2009	2010	2011	2012
UE 28	14,9	14,2	13,9	13,4	12,7
Polska	5,0	5,3	5,4	5,6	5,7

Źródło: Eurostat - Early leavers from education and training by sex and NUTS 2 regions (from 2000 onwards) [edat_ifse_16] Last update: 10-09-2013

TABELA 8: OGÓŁ POPULACJI Z WYKSZTAŁCENIEM CO NAJMNIEJ ŚREDNIM W GRUPIE WIEKOWEJ 20-64 LATA (%)

		2010	2011	2012
PL	O	88.7	89.1	89.6
	K	88.5	88.9	89.5
	M	88.8	89.2	89.7
EU 28	O	72.7	73.4	74.2
	K	71.7	72.6	73.7
	M	73.7	74.2	74.8

Źródło: Eurostat. Persons aged 25-64 and 20-24 with upper secondary or tertiary education attainment, by sex and NUTS 2 regions (from 2000 onwards) - % [edat_ifse_13] Last update: 10-09-2013

M = mężczyźni; K = kobiety; O = ogółem

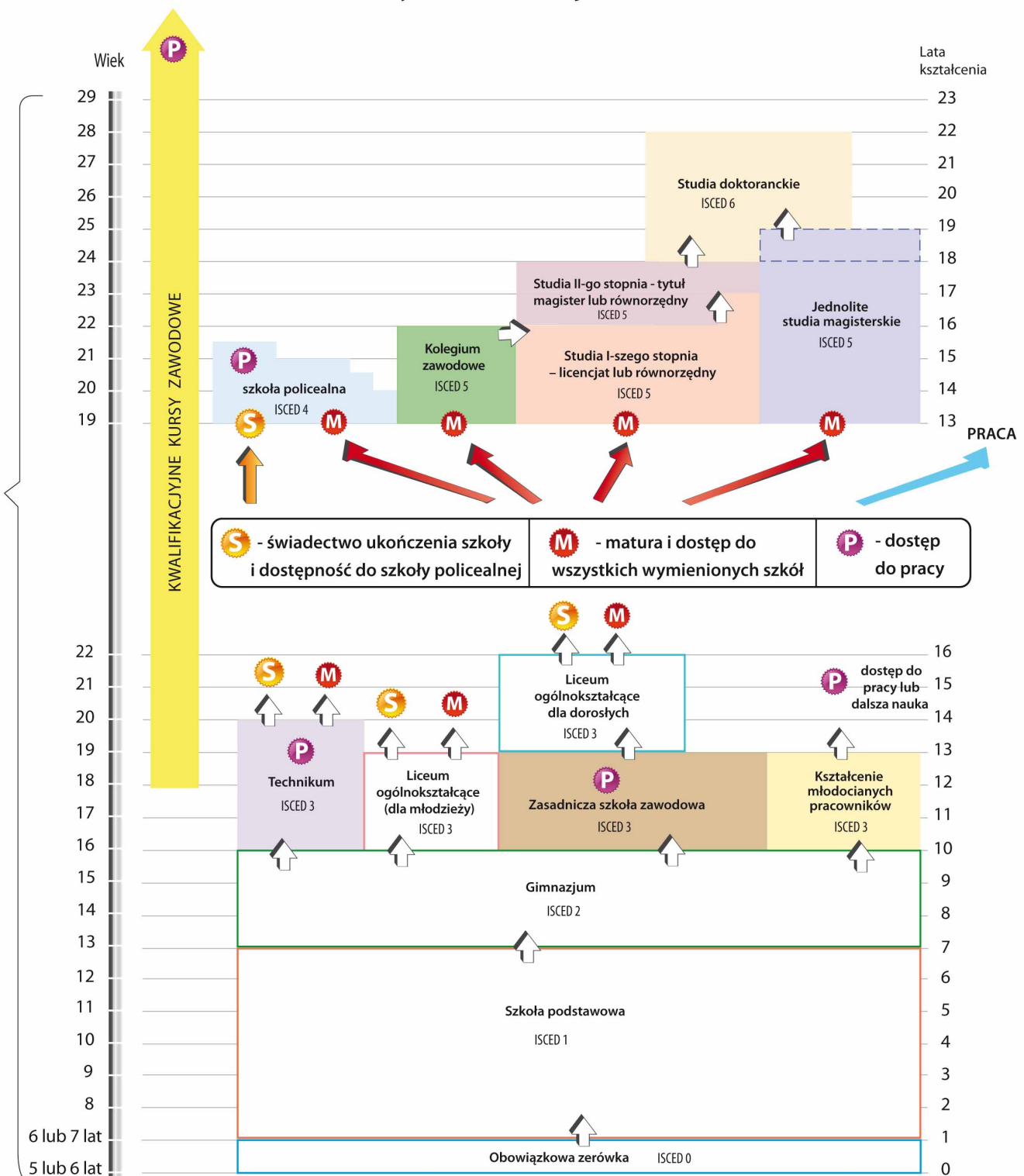
2. KSZTAŁCENIE I SZKOLENIE ZAWODOWE W KONTEKŚCIE UCZENIA SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE

Diagram poziomów w klasyfikacji ISCED'97 (Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Kształcenia)

2.1 Krajowy system edukacji i szkolenia – wykres

SYSTEM OŚWIATY W POLSCE PO REFORMIE

System Edukacji w Polsce

* W tym gimnazja z oddziałami przysposabiającymi do pracy

** świadectwo ukończenia szkoły średniej

*** C świadectwo ukończenia szkoły

W Polsce obowiązek szkolny jest realizowany poprzez uczęszczanie do szkoły podstawowej i gimnazjum. Rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat¹⁴ i trwa do ukończenia gimnazjum (zwykle w wieku 16 lat).

Obowiązek nauki (wprowadzony przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej) trwa do ukończenia 18. roku życia i jest spełniany poprzez uczęszczanie do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadgimnazjalnej, uczęszczanie na zajęcia organizowane przez placówki publiczne i niepubliczne, uczęszczanie na zajęcia prowadzone w ramach działalności oświatowej realizowanej przez osoby fizyczne lub prawne lub przez odbywanie przygotowania zawodowego u pracodawcy (zgodnie z odrębnymi przepisami).

Obowiązek szkolny jest realizowany w 6-letniej szkole podstawowej oraz 3-letnim gimnazjum.

Kształcenie ponadgimnazjalne lub kształcenie zawodowe realizowane w systemie szkolnym rozpoczyna się w wieku 16 lat i trwa od 2 do 6 lat w zależności od typu szkoły. Większość uczniów szkół zawodowych kończy wstępne kształcenie zawodowe (IVET) w wieku lat 19 lub 20.

Na szczeblu ponadgimnazjalnym wstępne kształcenie zawodowe realizują następujące typy szkół:

- 4-letnie technikum;
- 3-letnie technikum uzupełniające - ostatnia reforma przewidywała 3 lata na zlikwidowanie szkół tego typu, co oznacza, iż od 1 września 2012 roku szkoły te nie prowadzą już naboru;
- 3-letnia zasadnicza szkoła zawodowa;
- 3-letnie liceum profilowane - ostatnia reforma przewidywała 3 lata na zlikwidowanie szkół tego typu, co oznacza, iż od 1 września 2012 roku szkoły te nie prowadzą już naboru;
- 3-letnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy uczniów z upośledzeniami sprzężonymi.

Kształcenie zawodowe realizują także szkoły policealne:

- roczne, 1,5-roczne, 2-letnie i 2,5-letnie szkoły policealne;

¹⁴ Dodatkowo od roku szkolnego 2004/05 dzieci w wieku 6 lat obowiązkowo uczęszczają do klasy '0', przygotowującej do kształcenia podstawowego.

Poszczególne rodzaje szkół realizują różne cele oświatowe. Licea ogólnokształcące przygotowują uczniów do zdania egzaminu maturalnego oraz kontynuowania nauki na wyższej uczelni. Technika przygotowują do matury oraz do wejścia na rynek pracy, zaś zasadnicze szkoły zawodowe oraz szkoły policealne zapewniają uzyskanie kwalifikacji zawodowych. Z tego względu programy nauczania w szkołach zawodowych są różne, a proces kształcenia obejmuje praktyczną naukę zawodu u pracodawcy.

Technika, zasadnicze szkoły zawodowe i szkoły policealne prowadzą kształcenie zawodowe w zawodach ujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (MENiS, 2007), uwzględniającej klasyfikację zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy (MPiPS, 2010b). W roku szkolnym 2012/13 funkcjonowało 3 960 szkół ponadgimnazjalnych dla młodzieży.¹⁵

2.2 System szkolnictwa zawodowego

Wstępne kształcenie zawodowe (IVET) na poziomie gimnazjalnym

W roku szkolnym 2012/2013¹⁶ wstępne kształcenie zawodowe na poziomie gimnazjalnym obejmowało 0,92% wszystkich uczniów w wieku gimnazjalnym. Gimnazja z oddziałami przysposabiającymi do pracy przeznaczone są dla uczniów, którzy po odbyciu rocznej nauki w gimnazjum i ukończeniu 15 roku życia nie rokują ukończenia szkoły w przewidzianym trybie. Są to uczniowie doświadczający trudności z powodu problemów z nauką oraz wagarowania. Zazwyczaj uczniowie tacy są też członkami Ochotniczych Hufców Pracy (OHP), których misją jest kształcenie i wychowywanie poprzez pracę. OHP to państwowa jednostka budżetowa nadzorowana przez ministra właściwego ds. pracy, która wykonuje zadania w zakresie ułatwiania kształcenia młodzieży znajdującej się w niekorzystnej sytuacji (przechodzącej trudności z powodów sytuacji materialnej, rodzinnej lub osobistej; doświadczającej trudności w szkole, porzucających przedwcześnie naukę, pochodzącej z dysfunkcyjnych, rozbitych lub dotkniętych bezrobociem rodzin lub z domów dziecka) oraz dostarcza szereg dalszych możliwości kształcenia, szkolenia oraz zatrudnienia i pracy.

W oddziałach przysposabiających do pracy kształcenie ogólne opiera się na stosownej podstawie programowej, realizowanej w formach odpowiadających możliwościom i potrzebom uczniów. Specjalny program nauczania dotyczący przysposobienia do pracy opracowywany jest przez nauczyciela na podstawie wybranych treści nauczania zawartych w podstawie programowej kształcenia w danym zawodzie. Przysposobienie do wykonywania określonej pracy może odbywać się w gimnazjum lub poza gimnazjum, na podstawie umowy

¹⁵ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. I (137), str. 242

¹⁶ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. I (137), str. 243

zawartej przez dyrektora szkoły z takimi podmiotami jak szkoły prowadzące kształcenie zawodowe, placówki kształcenia ustawicznego lub pracodawcy. Uczniowie takich oddziałów zwykle są w wieku 15-17 lat.

Kształcenie zawodowe w takich oddziałach obejmuje 570 godzin lekcyjnych w całym cyklu kształcenia, co stanowi 25% programu nauczania.

Szkoła nie przyznaje tytułów zawodowych. Osoby, które odbędą przysposobienie do pracy nie uzyskują kwalifikacji zawodowych, lecz wstępne umiejętności wymagane do wykonywania danej pracy. Otrzymują one świadectwo ukończenia gimnazjum z adnotacją, iż uczęszczały do takiego oddziału i zrealizowały program przysposobienia do pracy w oparciu o podstawę programową kształcenia w określonym zawodzie. Oceny z przedmiotów przysposobienia do pracy znajdują się na wszystkich świadectwach gimnazjalnych, łącznie ze świadectwem ukończenia gimnazjum.

Wstępne kształcenie zawodowe (IVET) na poziomie ponadgimnazjalnym (formalne)

Podstawowym warunkiem przyjęcia do każdej szkoły ponadgimnazjalnej jest ukończenie gimnazjum. Inne kryteria zależą od typu szkoły i zwykle są określone w statucie danej szkoły. Może to być np. liczba punktów uzyskanych na egzaminie gimnazjalnym, ocena z języka polskiego oraz trzech innych przedmiotów obowiązkowych, a także inne szczególne osiągnięcia.

Technikum umożliwia uzyskanie świadectwa ukończenia szkoły średniej (matury) oraz zdobycie kwalifikacji zawodowych na poziomie technika. Uczniowie rozpoczynają naukę w technikum w wieku 16 lat i kończą ją po 4 latach. W systemie oświaty funkcjonują dwa rodzaje techników: technika dla absolwentów gimnazjum oraz technika uzupełniające dla absolwentów zasadniczej szkoły zawodowej, przy czym technika uzupełniające zniknęła do 2015 r. W roku szkolnym 2012/2013 w obu typach szkół kształciło się 522 500 uczniów, w tym 209 624 dziewcząt.¹⁷

Uzyskanie świadectwa dojrzałości (matury) po ukończeniu czwartej klasy umożliwia absolwentom naukę na studiach wyższych.

Jedyną szkołą zawodową na szczeblu ponadgimnazjalnym, która umożliwia uzyskanie kwalifikacji zawodowych, lecz nie prowadzi do matury jest **zasadnicza szkoła zawodowa**, po ukończeniu której można uzyskać tytuł robotnika wykwalifikowanego. Nauka w takiej szkole rozpoczyna się w wieku 16 lat i trwa 3 lata. Czas trwania nauki dla poszczególnych

¹⁷ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. 13 (149), str. 256.

zawodów określa klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego. W roku szkolnym 2012/2013 do zasadniczych szkół zawodowych uczęszczało 197 200 uczniów.¹⁸

Trzyletnie **szkoły specjalne** przysposabiające do pracy są przeznaczone przede wszystkim dla uczniów z upośledzeniem umysłowym oraz uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, którzy ukończyli gimnazjum. Ich program nauczania oraz organizacja nauki są dostosowane do potrzeb i możliwości uczniów. Po ukończeniu szkoły uczniowie otrzymują świadectwo potwierdzające przysposobienie do pracy, a nie pełne kwalifikacje zawodowe.

Proporcje kształcenia ogólnego (przedmioty ogólnokształcące jak np. język polski oraz jeden nowożytny język obcy w zasadniczych szkołach zawodowych i 2 języki obce w technikach, historia, wiedza o społeczeństwie, matematyka, fizyka, chemia, itd.) i zawodowego (w tym teoretycznych i praktycznych przedmiotów zawodowych) określają ramowe plany nauczania dla danego typu szkoły, które stanowią podstawę do organizowania nauki w danym typie szkoły. Ramowe plany nauczania przygotowuje Minister Edukacji Narodowej. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania, godziny kształcenia zawodowego stanowią 55% godzin kształcenia ogólnego w technikach i 65% w zasadniczych szkołach zawodowych.

Praktyczna nauka zawodu odbywa się w formie zajęć praktycznych organizowanych w szkole oraz w miejscu pracy i ma na celu nabycie umiejętności zawodowych wymaganych w danym zawodzie. Może być realizowana w warsztatach i pracowniach szkolnych, gospodarstwach szkolnych, placówkach kształcenia ustawicznego czy też placówkach kształcenia praktycznego. Począwszy od 1 września 2012 kształcenie praktyczne stanowi około 60% godzin przeznaczonych na przedmioty zawodowe w zasadniczych szkołach zawodowych i 50% w technikach.

Brak jest zbiorczych i kompleksowych danych mówiących o tym, jaki odsetek uczniów (zasadniczych szkół zawodowych i techników) odbywa praktyczną naukę zawodu u pracodawcy i w warsztatach szkolnych, a jaki w placówkach kształcenia praktycznego (Centra Kształcenia Praktycznego) i placówkach kształcenia ustawicznego (Centra Kształcenia Ustawicznego). Jednakże można stwierdzić, iż pracodawcy (z wyjątkiem rzemiosła) nie są zainteresowani szkoleniem uczniów, a odsetek uczniów odbywających praktyczną naukę zawodu u pracodawcy jest bardzo niewielki. W 2002 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu w porozumieniu z innymi ministerstwami podjęło działania mające na celu zmianę tej sytuacji. Do chwili obecnej Ministerstwo Edukacji Narodowej zawarło umowy z 10 partnerami społecznymi zmierzające do stworzenia sieci firm

¹⁸ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. 1 (137), str. 243.

oferujących zajęcia praktyczne dla uczniów i nauczycieli oraz wspierające wyposażenie techniczne szkół. Praktyki zawodowe, trwające 4 tygodnie we wszystkich rodzajach szkół, są organizowane jeden lub dwa razy w całym okresie nauczania. W niektórych zawodach praktyki te trwają do 12 tygodni. Ze względu na to, że celem praktyk jest pogłębienie wiedzy i umiejętności uczniów oraz umożliwienie im zastosowanie wiedzy i umiejętności w rzeczywistych warunkach wykonywania pracy, odbywają się one w firmach, w miejscach, które mogą stanowić miejsce pracy w przyszłości oraz w indywidualnych gospodarstwach rolnych.

Zakres wiadomości i umiejętności nabywanych przez uczniów w trakcie zajęć praktycznych i praktyk zawodowych oraz wymiar godzin tych zajęć i praktyk określa program nauczania dla danego zawodu. Począwszy od września 2012 roku obowiązuje jedna podstawa programowa kształcenia w zawodach, określająca umiejętności interdyscyplinarne, jakie należy opanować w każdym zawodzie, takie jak kompetencje społeczne i interpersonalne, wiedzę o przedsiębiorczości oraz umiejętności w zakresie zarządzania (w zawodach nauczanych w technikach).

W trakcie kształcenia lub po ukończeniu średniej szkoły zawodowej absolwenci mogą przystąpić do zewnętrznego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Egzamin ten organizowany jest w oparciu o jednolity dla całego kraju standard wymagań. Składa się z dwóch części: pisemnej, sprawdzającej wiadomości i umiejętności właściwe dla kwalifikacji w danym zawodzie oraz wiadomości i umiejętności związane z prowadzeniem działalności gospodarczej i praktycznej, sprawdzającej umiejętności niezbędne w danym zawodzie (zob. Rozdział 3).

Zgodnie z danymi GUS,¹⁹ w ciągu ostatnich trzech lat zanotowano stopniowy wzrost szkół specjalnych przysposabiających do pracy. W roku szkolnym 2010/2011 funkcjonowało prawie 2,4% więcej szkół tego typu (w porównaniu z rokiem poprzednim), a liczba uczniów wzrosła w tym czasie o 3,4%.

Liczba zasadniczych szkół zawodowych przygotowujących uczniów do wykonywania określonego zawodu nie zmieniła się znacząco w ostatnich latach. Najpopularniejsze obszary kształcenia, w których kształcą zasadnicza szkoła zawodowa, to prace inżyniersko-techniczne, produkcja i przetwórstwo, a także architektura i budownictwo.

Liczba techników zmniejszyła się o 59 w porównaniu z rokiem poprzednim, zaś liczba uczniów odbywających naukę w technikach zmniejszyła się o prawie 8000, natomiast liczba uczniów techników uzupełniających wzrosła o 355 osób. Do tego typu szkół uczęszcza

¹⁹ GUS „Oświata i wychowanie w latach 2010-2011”, Warszawa 2012.

więcej chłopców, niż dziewcząt. W roku szkolnym 2010/2011 najpopularniejszymi zawodami nauczonymi w technikach były: informatyk, mechanik oraz zawody usługowe.

Nauka zawodu u pracodawcy

W polskim systemie oświaty nauka zawodu u pracodawcy uważana jest za szczególny rodzaj kształcenia zawodowego. Najważniejszym warunkiem uczestnictwa w kształceniu tego rodzaju jest ukończenie gimnazjum oraz wiek co najmniej 16 lat. Jednakże w szczególnych sytuacjach przepisy umożliwiają odstępianie od tej zasady.

Nauka zawodu u pracodawcy odbywa się w małych i średnich przedsiębiorstwach, przede wszystkim rzemieślniczych. Pracodawcy są zwykle członkami cechu lub izby rzemieślniczej. Realizację nauki zawodu nadzoruje określona izba rzemieślnicza lub wyznaczony cech. Według danych Związku Rzemiosła Polskiego w 2012 roku w 25 461 firmach szkoliło się 78 686 młodocianych pracowników, z czego 76 365 odbywało naukę zawodu, a 2 321 - przyuczenie do wykonywania określonej pracy celem otrzymania zaświadczenia stwierdzającego nabycie umiejętności w wykonywaniu prac, których dotyczyło przyuczenie. Rzemiosło oferowało tego typu przygotowanie zawodowe w 116 zawodach, z których najpopularniejsze to: fryzjer, stolarz, piekarz i cukiernik.

Umowy między młodocianymi pracownikami i pracodawcami mogą być zawierane na czas określony lub nieokreślony. Jeżeli młodociany odbywa doksztalcenie teoretyczne w szkole, wówczas umowę należy zawrzeć przed rozpoczęciem roku szkolnego. W przypadku odbywania doksztalcenia teoretycznego w innej formie umowę można podpisać w dowolnym czasie. Umowa taka zawsze określa kształcenie teoretyczne, jakie musi zrealizować młodociany.

Nauka zawodu u pracodawcy może odbywać się w jednej z poniższych form:

- nauka zawodu stanowiąca przygotowanie zawodowe (ISCED 3) prowadzące do uzyskania kwalifikacji czeladnika lub robotnika wykwalifikowanego. Obejmuje praktyczną naukę zawodu u pracodawcy oraz doksztalcenie teoretyczne. Uczniowie/młodociani (w wieku poniżej 18 lat) mogą wybrać formę doksztalcenia teoretycznego – może odbywać się ono w systemie szkolnym lub pozaszkolnym. Większość uczniów/młodocianych (88%) odbywa doksztalcenie teoretyczne w zasadniczych szkołach zawodowych. Nauka trwa od 24 do 36 miesięcy i kończy się egzaminem kwalifikacyjnym na tytuł czeladnika przeprowadzanym przez izby rzemieślnicze;

- nauka zawodu stanowiąca przyuczenie do wykonywania określonej pracy (ISCED 2), obejmująca jedynie wybrane prace związane z nauką zawodu. Ogranicza się ona do małych grup młodzieży, która – z różnych powodów - nie ukończyła gimnazjum i ma co najmniej 15 lat. Pracodawca określa program nauczania z uwzględnieniem obowiązującej podstawy programowej. Przyuczenie do wykonywania określonej pracy trwa od 3 do 6 miesięcy i kończy się egzaminem sprawdzającym, po zdaniu którego młodociany otrzymuje zaświadczenie stwierdzające nabycie umiejętności w wykonywaniu prac, których dotyczyło przyuczenie. Zaświadczenie wydaje pracodawca, u którego odbyło się przyuczenie i jest uznawane przez system oświaty. Po ukończeniu szkolenia pracownicy młodociani (w wieku 16-18 lat) mogą kontynuować kształcenie zawodowe w formie nauki zawodu u pracodawcy, kończące się uzyskaniem kwalifikacji zawodowych (okres przyuczenia zalicza się do okresu praktycznej nauki zawodu).

Kształcenie zawodowe na poziomie policealnym

W roku szkolnym 2012/13 istniało 2735 szkół policealnych, do których uczęszczało 334 300 osób.²⁰ Warunkiem przyjęcia do niektórych szkół policealnych jest ukończenie szkoły średniej, zaś do innych – uzyskanie świadectwa dojrzałości. Uczniowie zwykle rozpoczynają naukę w szkole policealnej w wieku 19–21 lat, chociaż jeden uczeń na sześciu ma ponad 25 lat.

Kształcenie w szkole policealnej trwa do 2,5 roku. Czas trwania nauki dla poszczególnych zawodów określa klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego i zależy od wcześniej odbytej nauki - w szkole średniej przygotowującej do zdobycia konkretnego zawodu lub w innej szkole oferującej pełne kształcenie na poziomie średnim.

Szkoła policealna realizuje kształcenie zawodowe zgodnie z programem umieszczonym w wykazie programów dopuszczonych do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej. Program nauczania opracowany przez nauczyciela musi być zatwierdzony do użytku w danej szkole po uzyskaniu akceptacji wojewódzkiego kuratora oświaty. Zajęcia poświęcone kształceniu zawodowemu mogą być prowadzone w innych jednostkach organizacyjnych, takich jak uczelnie wyższe, placówki kształcenia ustawicznego (CKU), placówki kształcenia praktycznego (CKP), firmy pracodawców i indywidualne gospodarstwa rolne, po spełnieniu warunków niezbędnych do właściwej realizacji kształcenia zawodowego, przygotowania uczniów do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe oraz do pracy.

²⁰ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. I (137), str. 242, 243.

Absolwenci szkół policealnych zdobywają kwalifikacje technika lub robotnika wykwalifikowanego, które mogą potwierdzić, przystępując do zewnętrznego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Obszary kształcenia oferowane przez szkoły tego typu obejmują m.in. nauki techniczne, ekonomię i handel, administrację, usługi ogólne, usługi medyczne i socjalne, rolnictwo, kulturę i sztukę. Jedna trzecia uczniów odbywa naukę w zakresie informatyki, ekonomii lub handlu.

Kształcenie zawodowe na poziomie wyższym

Studenci zwykle rozpoczynają kształcenie na poziomie wyższym w wieku 19 lat (po ukończeniu liceum ogólnokształcącego lub liceum profilowanego) lub 20 lat (po ukończeniu technikum). Warunkiem dostępu do szkolnictwa wyższego jest zdanie egzaminu maturalnego oraz uzyskanie świadectwa dojrzałości. Szkoły wyższe mogą ustalić dodatkowe kryteria naboru, takie jak egzaminy wstępne, rozmowy kwalifikacyjne czy też oceny uzyskane w ostatniej klasie szkoły średniej.

Kształcenie zawodowe na poziomie wyższym realizowane jest przez uczelnie wyższe oraz 3 typy kolegiów.

Kolegia nauczycielskie mają na celu praktyczne i teoretyczne przygotowanie studentów do pracy w charakterze nauczyciela w przedszkolach, szkołach podstawowych, a także w innych placówkach oświatowych i oświatowo-opiekuńczych. Kolegia są instytucjami powoływanymi przez samorządy wojewódzkie, organizacje społeczne, osoby fizyczne, itd. lub powstają w ramach szkół wyższych. Nauka w kolegium trwa 3 lata (6 semestrów).

Nauczycielskie kolegia języków obcych przygotowują kandydatów do zawodu nauczyciela. Absolwenci uzyskują kwalifikacje pozwalające im na nauczanie języka obcego w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Nauczanie w nauczycielskich kolegiach języków obcych odbywa się w języku obcym. Kształcenie w tego rodzaju placówkach trwa trzy lata i jest realizowane w systemie dziennym, wieczorowym i zaocznym. Absolwenci uzyskują tytuł licencjata i mogą kontynuować naukę na studiach magisterskich (drugiego stopnia) na podstawie porozumień o opiece naukowo-dydaktycznej. Nauka w kolegium trwa 3 lata (6 semestrów).

Kolegia pracowników służb społecznych kształcą studentów w zawodzie pracownika socjalnego oraz w zakresie organizacji pomocy społecznej. Prowadzą kształcenie w systemie dziennym, zaocznym lub wieczorowym. Nauka w kolegium trwa 3 lata (6 semestrów).

W 2005 roku wprowadzono istotne zmiany w szkolnictwie wyższym w następstwie przyjęcia nowej ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa wprowadziła trzystopniowy system studiów oraz podział uczelni na zawodowe i akademickie. Oba typy szkół wyższych mają prawo do prowadzenia studiów pierwszego i drugiego stopnia oraz jednolitych studiów magisterskich, natomiast uczelnie zawodowe nie mogą prowadzić studiów doktoranckich. Studia pierwszego stopnia: 4-letnie studia inżynierskie lub 3-letnie studia licencjackie mają za zadanie przygotować absolwentów do wykonywania określonego zawodu. Ważnym elementem tego rodzaju studiów jest 15 tygodni praktyk. Absolwenci studiów licencjackich i inżynierskich mogą kontynuować edukację na 2- lub 2,5 letnich studiach magisterskich (drugiego stopnia).

Wszystkie uczelnie prowadzące studia licencjackie lub inżynierskie są zobowiązane do uwzględnienia w programach nauczania standardów kształcenia dla poszczególnych poziomów i kierunków studiów. Standardy określają przedmioty ogólne, podstawowe i kierunkowe. Przedmioty ogólne są wspólne dla wszystkich kierunków studiów i powinny stanowić 15-20% ogólnej liczby godzin. Obejmują one języki obce, wychowanie fizyczne oraz pulę przedmiotów do wyboru.

W przypadku studiów inżynierskich zalecane jest stosowanie kryteriów akredytacji *FEANI* (*Fédération Européenne d'Associations Nationales d'Ingénieurs*). Zgodnie z tymi kryteriami przedmioty nietechniczne powinny stanowić około 10% ogółu godzin, przedmioty podstawowe – 35%, a przedmioty techniczne – 55% ogólnej liczby godzin.

W roku akademickim 2010/2011 we wszystkich typach szkół wyższych studiowało 1 841 300 studentów, w roku 2011/2012 - 1 764 100, a w roku 2012/2013 - 1 676 900.²¹

Kształcenie i szkolenie zawodowe dorosłych

Zgodnie z nową reformą obowiązującą od 1 września 2012 roku zaleca się łączenie **szkół dla dorosłych** (występujących w takich samych typach, jak szkoły dla młodzieży) w kompleksy noszące nazwę „centrów kształcenia zawodowego i ustawicznego”. W skład centrum powinna wchodzić co najmniej jedna szkoła prowadząca kształcenie zawodowe; ponadto powinno ono prowadzić kwalifikacyjne kursy zawodowe, a także podejmować działania w zakresie poradnictwa i informacji zawodowej.

Kwalifikacyjne kursy zawodowe wprowadziło Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 roku w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych jako skrócony sposób nabywania odrębnych kwalifikacji zawodowych. Kurs

²¹ *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, GUS, Tab. 16 (152), str. 259.

taki jest oparty na podstawie programowej dla kształcenia w zawodach w zakresie jednej kwalifikacji. Kwalifikacyjne kursy zawodowe są organizowane w pełnym wymiarze czasu (zajęcia co najmniej trzy razy w tygodniu) lub w niepełnym wymiarze czasu (zajęcia przynajmniej raz na dwa tygodnie przez dwa dni) i mogą wykorzystywać metody i techniki kształcenia na odległość, ale wtedy nie jest możliwe zapewnienie zajęć praktycznych oraz laboratoryjnych, które mają być organizowane w tradycyjny sposób, w celu zapewnienia odpowiedniej jakości kształcenia.

Ukończenie kwalifikacyjnego kursu zawodowego umożliwia przystąpienie do zewnętrznego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Poprzez uczestnictwo w kilku kursach słuchacz może nabyć cały zestaw kwalifikacji określony dla danego zawodu. Ogólnie w 2012/2013 roku szkolnym odbyło się 89 kwalifikacyjnych kursów zawodowych z 215 kwalifikacji dla których takie kursy mogą być organizowane według klasyfikacji zawodu. 19 532 uczestników uzyskało kwalifikacje na tych kursach. Najbardziej popularnym kursem był: "Eksploatacja zasobów podziemnych" (7279 osób - to 39% wszystkich studentów kwalifikacyjnych kursów zawodowych). Tego rodzaju kursy w 2012/2013 roku szkolnym organizowały wszystkie rodzaje instytucji edukacyjnych, a większość z nich (49%) stanowiły szkoły i instytucje niepubliczne. Udział szkół i instytucji publicznych, wraz z centrami kształcenia zawodowego i ustawicznego, wyniósł 43%. Wysoka jakość kształcenia oferowanego podczas kwalifikacyjnych kursów zawodowych potwierdza wysoki wskaźnik uczniów, którzy zdali egzamin zawodowy zewnętrznego, wynoszący 88%.²²

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 roku w sprawie egzaminów eksternistycznych **ułatwia dostęp do kształcenia i szkolenia zawodowego dorosłym**. Dzięki nowym przepisom osoby dorosłe mogą przystępować do egzaminów eksternistycznych i uzyskać świadectwo ukończenia kształcenia ogólnego na poziomie podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym podobnie jak przed rokiem 2012, natomiast nowe rozporządzenie stwarza także możliwość potwierdzenia wykształcenia zasadniczego zawodowego. Podobną możliwość mają osoby, które zdobyły doświadczenie zawodowe w miejscu pracy lub ukończyły szkołę zawodową, a chciałyby potwierdzić formalnie swoje umiejętności, przekwalifikować się lub podnieść kwalifikacje dzięki przystąpieniu do eksternistycznego egzaminu zawodowego. Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 września 2012. Pierwsze egzaminy umożliwiające potwierdzenie kwalifikacji zawodowych, a także walidację (potwierdzenie) umiejętności na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej (z przedmiotów ogólnych) miały miejsce w 2013 roku.

²² „Praktyczna realizacja nowych regulacji prawnych w świetle informacji pozyskanych z SIO oraz OKE”, MEN, DKZU, 2013

Dorośli, którzy chcą uzupełnić kompetencje kluczowe, w świetle Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 roku w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych od 1 września 2012 roku mogą uczynić to w formach krótkich – na kursach kompetencji ogólnych oferowanych przez placówki publiczne/ośrodki kształcenia ustawicznego, jak np. Centra Kształcenia Ustawicznego czy Centra Kształcenia Praktycznego.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 7 kwietnia 2009 roku w sprawie przygotowania zawodowego dorosłych osoby dorosłe mogą odbywać **praktyczną naukę zawodu** w podobny sposób, jak pracownicy młodociani. Jednakże ze względu na wcześniejsze doświadczenie zawodowe uczestników programu dla dorosłych są krótsze (praktyczna nauka zawodu trwa od 12 do 18 miesięcy, a przyuczenie do pracy - od 3 do 6 miesięcy).

Ramy instytucjonalne kształcenia zawodowego

Szkoły i placówki oświatowe mogą być publiczne, niepubliczne lub niepubliczne o uprawnieniach szkoły publicznej. Szkoła niepubliczna może uzyskać uprawnienia szkoły publicznej, jeżeli realizuje minimum programowe oraz stosuje zasady klasyfikowania i promowania uczniów ustalone przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, umożliwiające uzyskanie świadectw lub dyplomów państwowych. Jednostki administracji państwowej i jednostki samorządu terytorialnego mogą prowadzić tylko szkoły publiczne. Szkoły podstawowe i gimnazja mogą być tylko publiczne lub niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych.

Szkolnictwo wyższe może być publiczne i niepubliczne. Uczelnie niepubliczne są tworzone na podstawie pozwolenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Zarządzanie i administrowanie systemem oświaty (w tym systemem kształcenia zawodowego) ma czterostopniową strukturę wynikającą z podziału administracyjnego kraju.

Szczebel krajowy

Na szczeblu centralnym politykę oświatową formułuje i wdraża Ministerstwo Edukacji Narodowej. Minister Edukacji Narodowej poprzez rozporządzenia i szczegółowe rozwiązania tworzy ramy prawne do funkcjonowania wszystkich placówek oświaty, także kształcenia zawodowego. Minister Edukacji Narodowej współpracuje z ministrami z innych resortów sprawujących nadzór nad szkołami zawodowymi. Są to: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (uczelnie artystyczne), Minister Rolnictwa (uczelnie rolnicze) oraz Minister Środowiska (szkoły leśne). Ministerstwo Edukacji Narodowej także współpracuje z innymi

ministerstwami odpowiedzialnymi za kształcenie w określonych zawodach, np. Ministerstwem Gospodarki, Transportu, Zdrowia, itd. Minister Edukacji Narodowej zatwierdza podręczniki do kształcenia ogólnego i zawodowego.

Ponadto Minister Edukacji Narodowej nadzoruje pracę kuratorów oświaty.

Szczebel wojewódzki

Władze wojewódzkie odgrywają przede wszystkim rolę koordynującą: nadzorują realizację polityki krajowej i zapewniają nadzór pedagogiczny. Na tym szczeblu przedstawicielem władz oświatowych jest kurator oświaty, powoływany przez wojewodę. Ponadto władze wojewódzkie prowadzą szkoły i placówki o znaczeniu regionalnym, np. szkoły kształcące personel medyczny i pracowników socjalnych, publiczne zakłady kształcenia i doskonalenia nauczycieli oraz biblioteki pedagogiczne.

Szczebel powiatowy

Władze powiatowe i kierujący nimi starostowie odpowiadają za prowadzenie szkolnictwa ponadgimnazjalnego (w tym zawodowego), szkół policealnych i specjalnych (podstawowych i średnich), szkół sportowych i mistrzostwa sportowego, placówek kształcenia praktycznego i ustawicznego oraz poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Szczebel gminny

W Polsce szczebel lokalny stanowi gmina. Samorządy gminne są organami prowadzącymi dla przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów.

Szczebel szkolny

Dyrektor szkoły, wybierany w drodze konkursu na okres 5 lat, zatwierdza programy nauczania, sprawuje nadzór pedagogiczny, przyjmuje i zwalnia pracowników, zarządza budżetem szkoły. Dyrektorzy mogą nawiązywać współpracę między szkołami, przemysłem i przedsiębiorstwami w celu organizowania zajęć praktycznych, doskonalenia, aktualizacji treści programowych czy modernizacji wyposażenia szkoły – we współpracy z władzami samorządowymi.

Finansowanie kształcenia zawodowego

System finansowania oświaty w Polsce opiera się na wyrażonej w Konstytucji zasadzie gwarantującej bezpłatną edukację dla dzieci i młodzieży do lat 18 e wszystkich typach szkół publicznych.

Przepisy regulujące kwestię finansowania szkół publicznych, w tym także wszystkich typów szkół zawodowych oraz publicznych placówek oświatowych i szkoleniowych (takich jak placówki kształcenia ustawicznego, placówki kształcenia praktycznego oraz ośrodki doksztalcania i doskonalenia zawodowego określa Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku (z późniejszymi zmianami) oraz inne akty prawne dotyczące finansów publicznych, dochodów jednostek samorządu terytorialnego oraz wspierania rozwoju regionalnego. Wydatki budżetowe na całość zadań oświatowych, w tym kształcenie zawodowe na dany rok są ujęte w Ustawie budżetowej.

Samorządy powiatowe odpowiadają za finansowanie wstępnego kształcenia zawodowego. W większości przypadków głównym źródłem finansowania w szkołach niepublicznych jest czesne, chociaż szkoły tego typu także mogą występować o dotację z budżetu JST pod warunkiem, iż otrzymane środki zostaną wydatkowane na bieżące potrzeby szkoły.²³ Ze względu na brak danych ilustrujących skalę wydatków prywatnych na niepubliczne szkoły zawodowe, niniejsza analiza dotyczy wyłącznie wydatków JST. Należy dodać, iż liczba uczniów uczęszczających do niepublicznych szkół realizujących wstępne kształcenie zawodowe jest bardzo niewielka;²⁴ z tego względu można założyć, iż wartość współfinansowania przez JST daje prawdziwy obraz finansowania wstępnego kształcenia zawodowego w Polsce.

Samorządy powiatowe finansują kształcenie zawodowe z następujących źródeł: dochodów własnych²⁵, subwencji ogólnej oraz dotacji. Największe znaczenie ma subwencja ogólna. Jej zasadnicza część dotycząca edukacji (tzw. część oświatowa subwencji ogólnej) jest przeznaczona na finansowanie działań JST określonych w Ustawie o systemie oświaty²⁶ i zależy od typu szkoły, kategorii uczniów szkół działających na danym obszarze (np. uczniowie niewidomi i słabowidzący, uczniowie z mniejszości narodowych lub ze szkół wiejskich). Począwszy od 2000 roku, wprowadzono odrębny przelicznik dla uczniów szkół

²³ Należy zwrócić uwagę, iż wszyscy uczniowie mają prawo do pomocy finansowej niezależnie od typu szkoły, do jakiej uczęszczają (tzn. uczniowie w trudnej sytuacji finansowej oraz uczniowie osiągający bardzo dobre wyniki w nauce).

²⁴ W roku szkolnym 2009/2010 szkoły publiczne stanowiły 93,9% szkół zawodowych dla młodzieży (z wyjątkiem szkół specjalnych), szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych – 6,05%, szkoły niepubliczne – 0,05% (GUS 2010).

²⁵ Najważniejsze źródła przychodów to podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT) i prawnych (CIT), a także majątek posiadany przez powiat.

²⁶ Do 2003 roku, stała część planowanych dochodów budżetu państwa (12,8%) była przeznaczona na subwencję oświatową. Od 2004 roku kwota subwencji oświatowej nie może być niższa niż w poprzednim roku podatkowym. W 2010 roku wydatki na oświatę i wychowanie stanowiły ok. 30% wszystkich wydatków samorządów lokalnych (i wynosiły 11 489 500 euro). Zob. IBE (2011a), MF (2011), BDL GUS. Należy podkreślić, iż jednostki samorządu terytorialnego same decydują, jaka część subwencji oświatowej zostanie wydana na edukację.

zawodowych odbywających naukę zawodu u pracodawcy, uczniów liceów profilowanych oraz uczniów szkół specjalnych przysposabiających do pracy.

Według publikacji „Oświata w roku szkolnym 2011/2012” (brak danych za rok szkolny 2012/2013) wydatki publiczne na oświatę i wychowanie. (z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego) w 2011 roku wyniosły 58,3 mld zł (ok. 14,3 mld euro),²⁷ co stanowiło 3,9% PKB. Część oświatowa subwencji ogólnej przekazywana szkołom za pośrednictwem jednostek samorządu terytorialnego wyniosła 36,9 mld zł (tj. ok. 9 mld euro). Oprócz tej subwencji z budżetu państwa przeznaczono 2,2 mld zł (ok. 538 mln euro) na oświatę oraz edukacyjną opiekę wychowawczą.²⁸

Nauczyciele

Kategorie nauczycieli i instruktorów

Nauczyciele i nauczyciele akademicy, zdefiniowani w ustawodawstwie jako odrębne kategorie, pracują w ramach systemu oświaty, realizując kształcenie wstępne i ustawiczne. Nauczyciele pracują w instytucjach realizujących kształcenie na poziomie podstawowym i średnim, natomiast nauczyciele akademicy – w szkołach wyższych.

Nauczyciele, których podstawowym obowiązkiem jest nauczanie szkolne, to:

- nauczyciele przedmiotów ogólnych i nauczyciele w kolegiach;
- nauczyciele teoretycznej nauki zawodu;
- nauczyciele praktycznej nauki zawodu.

Wyróżnia się także 4 kategorie nauczycieli uczestniczących w procesie edukacji i wychowania:

- nauczyciele-pedagodzy, zapewniające wsparcie edukacyjne i wychowawcze dla uczniów;
- nauczyciele-psycholodzy, zapewniający pomoc psychologiczną dla uczniów, nauczycieli i rodziców;
- nauczyciele-doradcy metodyczni, zapewniający wsparcie dla nauczycieli i rad pedagogicznych;
- nauczyciele-konsultanci, którzy opracowują materiały dydaktyczne i prowadzą kursy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli, osób zarządzających oświatą, itd.

²⁷ Wszystkie kwoty wymienione w tekście zostały przeliczone na euro zgodnie z kursem wymiany NBP z dnia 31.12.2012 roku, tj. EUR 1 = PLN 4,0882

²⁸ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, GUS 2012,
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/e_oswiata_i_wychowanie_2011-2012.pdf

Nauczyciele mogą także pracować jako doradcy i konsultanci (w zakresie działalności podstawowej i dodatkowej).

Nauczyciele akademicki dzielą się na 5 kategorii w zależności od wypełnianych obowiązków: pracowników naukowo-dydaktycznych, pracowników dydaktycznych, pracowników naukowych, a także dyplomowanych bibliotekarzy oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej, przy czym w nauczaniu biorą udział jedynie dwie pierwsze kategorie.

Instruktorzy nie są definiowani jako odrębna kategoria zawodowa. Są to:

- instruktorzy praktycznej nauki zawodu, którymi – zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem – mogą być pracownicy, pracodawcy lub właściciele indywidualnych gospodarstw rolnych realizujący praktyczną naukę zawodu w ramach wstępnego lub ustawicznego kształcenia zawodowego w miejscu pracy lub w gospodarstwie rolnym;
- instruktorzy-specjaliści, którzy – choć nie są zdefiniowani w ustawodawstwie – obejmują różne kategorie praktyków zajmujących się szkoleniem w ramach swojej podstawowej lub dodatkowej działalności, przede wszystkim w ramach ustawicznego kształcenia zawodowego w formach pozaszkolnych.

Wymagania dotyczące kwalifikacji

Nie ma żadnego rozróżnienia w zakresie kwalifikacji między nauczycielami, nauczycielami akademickimi, instruktorami praktycznej nauki zawodu i instruktorami-specjalistami realizującymi wstępne i ustawiczne kształcenie zawodowe. Wymagania wstępne dotyczące kształcenia i doskonalenia zawodowego dla danej kategorii osób realizujących kształcenie ustawiczne są takie same, jak dla osób realizujących kształcenie wstępne.

Nauczyciele muszą posiadać określony poziom kwalifikacji przedmiotowych/zawodowych w zależności od poziomu i/lub rodzaju kształcenia, a także przygotowanie pedagogiczne.

Nauczyciele akademicki nie muszą posiadać przygotowania pedagogicznego; nie ma też żadnych ogólnych wymagań dotyczących kwalifikacji mających zastosowanie do wszystkich nauczycieli akademickich. Dodatkowe wymagania mogą wprowadzać statuty poszczególnych uczelni.

Nauczyciele-doradcy metodyczni i nauczyciele-konsultanci uczestniczący jedynie w kształceniu ustawicznym jako nauczyciele-instruktorzy muszą:

- posiadać tytuł zawodowy magistra oraz przygotowanie pedagogiczne;

- posiadać stopień nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego (trzeci i czwarty stopień w czterostopniowej skali awansu zawodowego);
- mieć co najmniej 5-letnie doświadczenie zawodowe.

Kandydaci na doradców i konsultantów muszą najpierw ukończyć kształcenie przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela zgodnie z jedną ze ścieżek kształcenia opisanych powyżej. Takie stanowisko mogą objąć dopiero w trakcie swojej kariery zawodowej. Chociaż nie jest wymagany żaden określony rodzaj kształcenia, wielu przyszłych doradców i konsultantów odbywa szkolenie dla nauczycieli pracujących z dorosłymi. Doskonalenie zawodowe dla doradców i konsultantów odbywa się w podobny sposób, jak dla innych nauczycieli, chociaż istnieją też programy skierowane właśnie do tej grupy zawodowej.

Instruktorzy praktycznej nauki zawodu muszą posiadać określone kwalifikacje zawodowe niezależnie od poziomu realizowanego nauczania, a także przygotowanie pedagogiczne.

Zgodnie z obowiązującym prawem instruktorzy-specjaliści muszą posiadać jedynie kwalifikacje zawodowe odpowiednie dla danego rodzaju nauczania. Szczegółowe wymagania określają same placówki edukacyjne realizujące kształcenie i szkolenie zawodowe.

2.3. Inne formy szkolenia

W Polsce różne placówki szkoleniowe oferują szkolenia różnego typu, oprócz szkoleń o charakterze formalnym, takie jak: kursy, seminaria, wykłady, warsztaty. Podstawowym celem tych działań jest doskonalenie posiadanych umiejętności zawodowych oraz zdobywanie nowych umiejętności celem zwiększenia swojej konkurencyjności na rynku pracy.

Szkolenia oferowane przez urzędy pracy

Do najważniejszych instytucji w Polsce odpowiedzialnych za organizację takich dodatkowych szkoleń należą urzędy pracy. Wojewódzkie (WUP) i powiatowe urzędy pracy (PUP) zajmują się organizowaniem szkoleń, adresowanych do pracowników pragnących podnieść swoje umiejętności zawodowe, bezrobotnych – zarówno długotrwale bezrobotnych jak i bezrobotnych aktywnie poszukujących pracy, niepełnosprawnych, więźniów, osób starszych i innych osób zagrożonych wykluczeniem na rynku pracy. W ramach kursów i szkoleń organizowanych przez urzędy pracy należy wyróżnić szkolenia indywidualne, zbiorowe (dla osób bezrobotnych i niepełnosprawnych), a także szkolenia dla pracowników. Koszty szkoleń ponoszą urzędy pracy, które na ten cel otrzymują corocznie środki z Funduszu

Pracy. Harmonogram szkoleń jest ustalany na początku każdego roku, natomiast liczba i data realizacji zaplanowanych szkoleń zależy od środków uzyskanych przez urzędy pracy.

W 2012 roku na szkolenia zawodowe skierowano 80 684 osób bezrobotnych. W porównaniu do roku 2011 był to wzrost o ok. 33%. Szkolenia ukończyło 79 073 uczestników a 42,5% z nich znalazło zatrudnienie. Wśród bezrobotnych uczestników, którzy ukończyli szkolenia były grupy takie jak: kobiety (ok. 39%), te do 25 lat (ok. 29%), długotrwale bezrobotne (ok. 41%), kobiety, które wracają do pracy po okresie ciąży (ok. 5%), powyżej 50 roku życia (ok. 19%), osoby bez żadnego doświadczenia zawodowego (ok. 28%), osoby bez żadnych kwalifikacji (ok. 14%), osoby samotnie wychowujące przynajmniej jedno dziecko (ok. 6%), niepełnosprawni (ok. 6%), osoby z obszarów wiejskich (39%) i pozostałe osoby. Urzędy pracy oferowały również staże. W 2012 r. w tej formie aktywności zawodowej uczestniczyło 176 698 osób. W porównaniu do roku 2011 był to spadek o ok. 37%. Staże ukończyło 135 882 osoby i 41,3% z nich otrzymało zatrudnienie (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2013)²⁹

W 2012 roku więźniowie mieli możliwość uzupełnienia wykształcenia podczas szkoleń organizowanych przez jednostki penitencjarne. Szkolenia były skierowane przede wszystkim do dorosłych więźniów bez żadnych umiejętności zawodowych lub wymagających przekwalifikowania, a także do więźniów, którzy już zakończyli odbywanie kary. Szkolenia te, mające na celu zwiększenie ich umiejętności na rynku pracy, były organizowane we współpracy z urzędami pracy, a ich zakres był dostosowany do potrzeb lokalnego rynku pracy. W 2012 roku odbyło się 910 szkoleń dla więźniów (w 2011 roku – 1104). Wzięło w nich udział 10 675 uczestników (w 2011 roku – 12 808), z których kursy ukończyło 10 481 (w 2011 roku – 12 547) (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2012)³⁰

W 2011 roku urzędy pracy zleciły także przeprowadzenie szkoleń zawodowych 5683 firmom szkoleniowym, które zorganizowały 18 984 szkoleń. W porównaniu z 2010 roku, współpraca firm szkoleniowych z urzędami pracy zmniejszyła się dwukrotnie, zaś liczba zamówionych szkoleń spadła o ok. 63%. Organizatorami szkoleń zleconych przez urzędy pracy były m.in.: osoby fizyczne, stowarzyszenia, osoby prawne, ośrodki doskonalenia zawodowego. Urzędy pracy otrzymują także środki na przeprowadzanie szkoleń z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, zwłaszcza Priorytetu VI (szkolenia z aktywizacji zawodowej dla bezrobotnych, przede wszystkim długotrwale bezrobotnych lub aktywnie poszukujących pracy, kobiet, osób starszych, osób zamieszkujących na obszarach wiejskich oraz młodzieży wchodzącej na

²⁹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Funduszy (2013): *Efektywność podstawowych form aktywizacji zawodowej realizowanych w ramach programów na rzecz promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej w 2012 roku*, Warszawa, s. 5-13.

³⁰ Ministerstwo Sprawiedliwości – Centralny Zarząd Służby Więziennej (2012): *Roczna Informacja Statystyczna*, Warszawa, s. 24.

rynek pracy). W 2012 roku w 542 klubach pracy, organizowane były szkolenia w ramach aktywnego poszukiwania pracy lub działalności aktywizacyjnej. W tych szkoleniach wzięło udział 17 543 uczestników, z czego 16 564 zostało przeszkolonych przez urzędy pracy, 717 przez instytucje współpracujące z urzędami pracy, a 262 przez instytucje, które organizujące szkolenia w ramach zadań zleconych przez urzędy pracy (Ministerstwo pracy i Polityki Społecznej, 2012a) ³¹

Szkolenia oferowane przez placówki kształcenia zawodowego

Innymi instytucjami państwowymi oferującymi różnorakie formy szkoleń zawodowych (oprócz szkoleń w formach szkolnych) są: Centra Kształcenia Ustawicznego, Centra Kształcenia Praktycznego oraz Ośrodki Doksztalcenia i Doskonalenia Zawodowego. Skala ich współpracy z Urzędami Pracy przy organizacji szkoleń dla bezrobotnych jest relatywnie niewielka. W 2011 roku było 193 instytucji tego typu, które oferowały 638 szkoleń.

Szkolenia realizowane przez Centra Kształcenia Ustawicznego obejmują m.in. kwalifikacyjne kursy zawodowe przygotowujące do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie, w zakresie danej kwalifikacji. Uczestnik otrzymuje zaświadczenie o ukończeniu kursu, umożliwiające przystąpienie do egzaminu zewnętrznego organizowanego przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną. Centra prowadzą kursy w formie tradycyjnej lub e-learningu. Wszystkie kursy są bezpłatne, natomiast uczestnicy mogą pokryć część kosztów, np. koszty materiałów. Kursy te są finansowane bezpośrednio z budżetu państwa lub programów europejskich, m.in. z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Centra Kształcenia Praktycznego prowadzą szkolenia zawodowe w ramach praktycznego przygotowania zawodowego młodzieży i dorosłych. Szkolenia takie mogą być zlecane przez szkoły i inne instytucje, np. urzędy pracy i są finansowane z budżetu samorządu powiatowego oraz środków własnych placówki. W 2011 roku Centra Kształcenia Ustawicznego i Centra Kształcenia Praktycznego przeprowadziły szkolenia na zlecenie Urzędów Pracy dla 1 656 osób (w 2010 roku – dla 5 885 osób).

Ośrodki Doksztalcenia i Doskonalenia Zawodowego prowadzą kursy dla młodocianych pracowników i dorosłych w zakresie odpowiadającym potrzebom lokalnego rynku pracy. Ponadto Ośrodki organizują doksztalcenie teoretyczne dla uczniów zasadniczych szkół zawodowych, przygotowujące do egzaminu rzemieślniczego. W 2011 roku Ośrodki

³¹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy (2012): *Bezrobocie w Polsce. Raport tabelaryczny*, Warszawa, Tabela 85 [excel].

przeprowadziły szkolenia zlecone przez urzędy pracy dla 4 517 osób (w 2010 roku – dla 17 833 osób).

W roku 2012 organizacją szkolenia zawodowe były organizowane przez: ośrodki doskonalenia zawodowego (379 instytucji, 2 396 przeszkolonych osób), placówki badawcze (21 instytucji, 89 przeszkolonych osób), przedsiębiorstwa (33 instytucje, 117 przeszkolonych osób), stowarzyszenia, fundacje oraz inne podmioty prawa (630 instytucji, 3 323 przeszkolonych osób), osoby fizyczne (1 120 osób 4 659 przeszkolonych osób), ośrodki rehabilitacji i szkolenia (8 instytucji, 14 przeszkolonych osób), inne podmioty (5 164 instytucje 19 110 przeszkolonych osób) (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2012a)³².

W Polsce działają także zakłady doskonalenia zawodowego (ZDZ), będące stowarzyszeniami lub innymi osobami prawnymi prowadzącymi działalność edukacyjną w zakresie kształcenia zawodowego, przede wszystkim w rzemiośle (szkolenia, kursy doskonalenia zawodowego, kursy realizowane z pomocą środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki oraz kursy dla nauczycieli).

Szkolenia zawodowe oferowane przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP)

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości realizuje różnego rodzaju szkolenia dla pracodawców i pracowników finansowane ze źródeł europejskich, jednakże takie formy doskonalenia zawodowego nie cieszą się popularnością, zwłaszcza wśród pracodawców. W 2009 roku 82 000 pracodawców wystąpiło o refundację szkoleń dla 285 000 pracowników (na ogólną liczbę 12,4 mln zatrudnionych) w porównaniu z 2011 rokiem, kiedy obserwowano niewielkie zainteresowanie pracodawców organizowaniem takich szkoleń dla pracowników, gdyż wsparcie tego rodzaju jest udzielane ze środków publicznych. Liczba firm organizujących szkolenia spadła z 70-84 w ostatnich 5 latach do 57 w 2011 roku. Najpopularniejszymi szkoleniami organizowanymi przez pracodawców dla swoich pracowników były kursy BHP, co wynika z faktu, iż są to obowiązkowe szkolenia dla każdego pracownika.

Szkolenie zawodowe oferowane przez pracodawców

Pracownicy mogą podnosić kwalifikacje swoich pracowników, wspierając ich naukę w szkołach średnich, na studiach podyplomowych oraz kursach, np. kursach specjalistycznych związanych ze specjalnością zawodową danego pracownika.

³² Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy (2012): *Bezrobocie w Polsce. Raport tabelaryczny*, Warszawa, Tabela 99 [excel].

W 2012 roku ponad 70% pracodawców szkoliło swoich pracowników (Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2013)³³. Pracodawcy inwestowali przede wszystkim w techniczne szkolenia zawodowe związane z sektorem edukacji (95%), służbą zdrowia (95%), usług specjalistycznych (84%), handlu (66%), hotelarstwa (64%) i gastronomii (59%)

Inne placówki prowadzące szkolenia zawodowe

Oprócz wyżej wymienionych instytucji, szkolenia zawodowe, kursy i warsztaty prowadzą inne podmioty, np. szkoły prywatne czy osoby fizyczne. Działania takie są finansowane ze źródeł europejskich, lecz koszt wielu kursów pokrywają w całości uczestnicy. Prowadzone są także kursy korespondencyjne, których tematy obejmują m.in. doskonalenie zawodowe w zakresie różnych zawodów, księgowość, ogrodnictwo, itd. Wiele kursów e-learningowych oferują uczelnie wyższe. Istnieje nawet jeden uniwersytet wirtualny, które oferuje nie tylko kursy, ale także kształcenie formalne w formie e-learningu.

Oferta edukacyjna dla osób starszych jest także urozmaicona. Najpopularniejszą formą takiej aktywności jest uczestnictwo w kursach organizowanych przez Uniwersytet Trzeciego Wieku. Uniwersytety Trzeciego Wieku realizują działania mające na celu poszerzanie wiedzy i rozwijanie zainteresowań. Obecnie funkcjonuje ponad 360 tego rodzaju placówek. Wśród nich wyróżniamy placówki funkcjonujące pod patronatem uczelni wyższych oraz zakładane przez stowarzyszenia. Ich oferta edukacyjna obejmuje: wykłady, seminaria, niektóre kursy zawodowe (np. fotografia, marketing, działania artystyczne). Uniwersytet Trzeciego Wieku jest finansowany z różnych źródeł, takich jak składki członkowskie, współfinansowanie przez samorząd powiatowy, sponsorowanie, dotacje.

Szkolenia można także odbywać na Uniwersytetach Drugiego Wieku, oferujących kursy o charakterze ogólnym i zawodowym, np. z księgowości, fotografii, itd. Uniwersytety Drugiego Wieku są skierowane do osób w wieku 35-55 lat.

Różnego rodzaju szkolenia i kursy, np. z rękodzieła, organizują też kluby seniora, które najczęściej powstają przy bibliotekach, domach kultury, świetlicach i kościołach. Szkolenia są bezpłatne w przypadku finansowania z programów europejskich takich jak np. Leonardo da Vinci lub opłacane przez uczestników (najczęściej członkowie klubów płacą roczną składkę członkowską pokrywającą udział w takich zajęciach).

Świetlice i domy kultury często oferują szkolenia dla różnych grup docelowych, np. młodzieży, osób starszych czy niepełnosprawnych. Zajęcia są bezpłatne w przypadku finansowania ze źródeł europejskich.

³³ Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (2013): *Bilans Kapitału Ludzkiego. Najważniejsze wyniki III edycji badań BKL z 2012 r.* Warszawa, s. 17.

Źródła europejskie służące do finansowania szkoleń pochodzą przede wszystkim z programu „Uczenie się przez całe życie”, oferującego różnorodne formy kształcenia dla młodzieży i dorosłych, a także programu Leonardo da Vinci, skierowanego przede wszystkim do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Podsumowując, w Polsce funkcjonuje ogółem około 10 000 instytucji szkoleniowych. Są to mikrofirmy (33%) oraz małe firmy (42%), rzadziej średnie (16%), jednoosobowe (4%) i duże (4%) (Szczucka A., et al., 2012)³⁴. Połowa z nich prowadziła szkolenia z wykorzystaniem środków Unii Europejskiej, a 60% firm szkoleniowych zamierza aplikować o takie środki w przyszłości. Większość organizuje szkolenia zawodowe dla klientów indywidualnych i grupowych. Klienci indywidualni są przede wszystkim zainteresowani szkoleniami z zakresu transportu i specjalistycznych umiejętności informatycznych. Najpopularniejszą formą uczestnictwa jest udział w tradycyjnych kursach i szkoleniach, natomiast coraz więcej firm proponuje e-learning oraz coaching (25%) z takich kursów jak np. uprawnienia dla kierowców.

W 2012 roku ok. 36% osób w wieku 18-64 lat (czyli ok. 9 mln) podjęło jakąś formę kształcenia: 20% z nich wzięło udział w kursach lub szkoleniach, warsztatach, praktykach, stażach zawodowych lub studiach podyplomowych (5% z nich uczestniczyło jedynie w obowiązkowych szkoleniach natomiast 15% z nich uczestniczyło w nieobowiązkowych kursach i szkoleniach). 16% samokształcenie (4 mln osób), 15% ludzi kształciło się formalnie. 64% Polaków nie rozwijało swoich kompetencji, a 37% nigdy nie uczestniczyło w żadnym kursie lub innych form doskonalenia zawodowego.

Ponad połowa szkoleń była w pełni finansowana przez pracodawców, 20% - przez uczestników i inne podmioty³⁵

³⁴ Szczucka A., Turek K., Worek B. (2012): *Kształcenie przez całe życie. Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego* Warszawa, s. 82.

³⁵ Szczucka A., Turek K., Worek B. (2012): *Kształcenie przez całe życie. Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego*, Warszawa, s. 9.

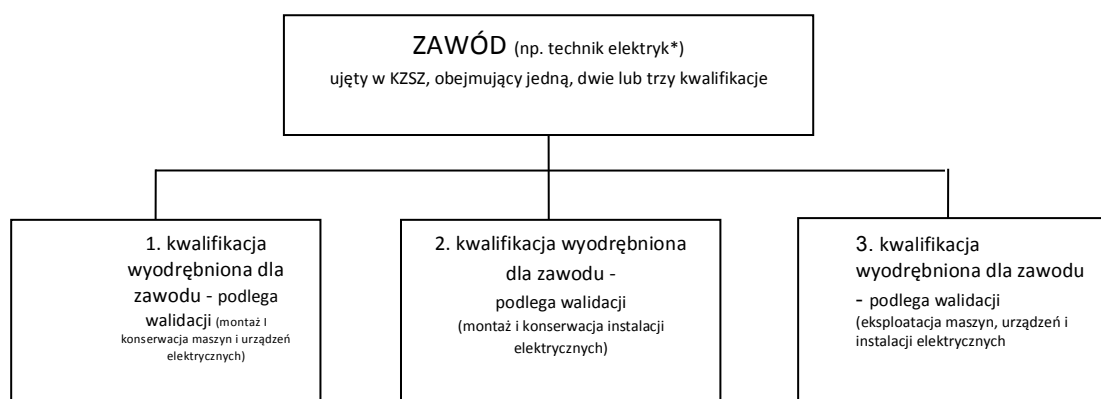
3 ROZWIJANIE KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH W SYSTEMIE KSZTAŁCENIA FORMALNEGO

3.1 Powiązania między standardami zawodowymi, standardami kształcenia, podstawą programową oraz programami szkół

Podstawę opracowania oferty edukacyjnej w ramach formalnego systemu szkolnictwa zawodowego w Polsce na szczeblu centralnym stanowią 3 rozporządzenia wydane przez Ministra Edukacji Narodowej, dotyczące: klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (KZSZ), podstawy programowej kształcenia w zawodach (PPKZ) oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego (PPKO).

KZSZ obejmuje wykaz „zawodów” (tj. kwalifikacji złożonych), w których szkoły mogą prowadzić kształcenie. W ramach poszczególnych zawodów wyodrębnia się określone kwalifikacje. Każdy zawód obejmuje jedną, dwie lub trzy kwalifikacje. Ogółem KZSZ zawiera 200 zawodów obejmujące 251 kwalifikacji. Rycina 1 przedstawia związek między zawodem i kwalifikacjami. Każda z kwalifikacji obejmuje określony zbiór efektów kształcenia, wyrażonych w kategoriach zasobu wiedzy, umiejętności zawodowych oraz kompetencji osobistych i społecznych i podlega potwierdzeniu przez uprawniony podmiot (walidacji).

Rycina 1. Wyodrębnianie kwalifikacji w zawodach ujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (KZSZ) na przykładzie zawodu technika elektryka.

*W zawodzie (tj. kwalifikacji złożonej) technik elektryk KZSZ wyodrębnia 3 kwalifikacje składowe: (1) montaż i konserwacja maszyn i urządzeń elektrycznych; (2) montaż i konserwacja instalacji elektrycznych; (3) eksploatacja maszyn, urządzeń i instalacji elektrycznych.

Źródło: Opracowanie własne.

Od 2012 roku struktura KZSZ i ujęte w niej zawody muszą odpowiadać zawodom oraz strukturze polskiej klasyfikacji zawodów i specjalności (KZS)³⁶, opracowanej na podstawie ISCO-08. Klasyfikację wykorzystuje Główny Urząd Statystyczny do badań rynku pracy, a publiczne służby zatrudnienia do rejestrowania zjawisk występujących na regionalnych rynkach pracy. Niedawne powiązanie obu klasyfikacji należy uznać za bardzo pożyteczne, gdyż umożliwia ono opracowywanie programów kształcenia w zawodach bezpośrednio w oparciu o informacje udzielone przez publiczne służby zatrudnienia, regionalne obserwatoria rynku pracy oraz Główny Urząd Statystyczny (zob. Gruza 2012).

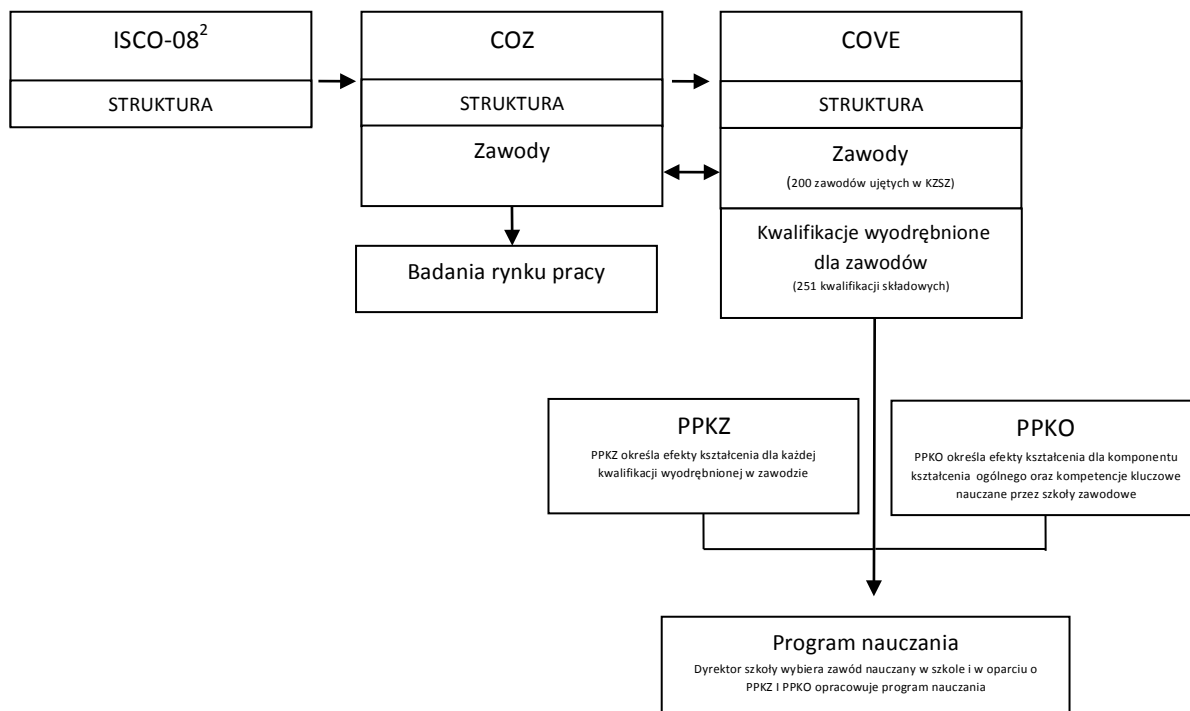
Podstawa programowa kształcenia w zawodach określa efekty kształcenia, jakie winna uzyskać osoba odbywająca kształcenie zawodowe, podczas gdy podstawa programowa kształcenia ogólnego określa efekty kształcenia związane z komponentem kształcenia ogólnego oraz kompetencjami kluczowymi, które (ogólne i zawodowe) obejmuje kształcenie zawodowe.³⁷ Decyzję o rozpoczęciu nauczania w zakresie danej kwalifikacji (wyodrębnionej w KZSZ) podejmuje dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiej i Powiatowej Rady Zatrudnienia. Dlatego można powiedzieć, że klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego stanowi zestaw opcji umożliwiających dokonanie wyboru zawodów, w jakich kształcenie jest wskazane ze względu na potrzeby lokalnego i regionalnego rynku pracy.

Na szczeblu szkolnym są także opracowywane programy nauczania. Dyrektor szkoły odpowiada za uwzględnienie efektów kształcenia oraz wymogów organizacyjnych związanych z daną podstawą programową w zestawie programów nauczania. Efekty nauczania muszą być określone dla poszczególnych kwalifikacji wyodrębnionych w ramach zawodów; są także wykorzystywane jako wymogi egzaminacyjne. Podstawa programowa kształcenia w zawodach ponadto definiuje warunki realizacji praktycznej nauki zawodu (np. w odniesieniu do wyposażenia). Powiązania między KZSZ, KZS oraz podstawami programowymi i programami nauczania przedstawia Rycina 2.

³⁶ Należy dodać, że opis zadań zawodowych podany w KZS ma ograniczone zastosowanie w kontekście opracowywania podstawy programowej oraz programów nauczania, chociaż obecnie trwają prace nad ich modernizacją.

³⁷ W przypadku techników klasyfikacja także określa efekty nauczania wymagane do przystąpienia do egzaminu maturalnego.

Rycina 2. Powiązania między polską klasyfikacją zawodów i specjalności (KZS), klasyfikacją zawodów szkolnictwa zawodowego (KZSZ); podstawą programową kształcenia w zawodach (PPKZ); podstawą programową kształcenia ogólnego (PPKO) oraz programem nauczania.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gruza 2012

Od 2012 roku obowiązuje zmieniona wersja KZSZ, a obecnie jest wprowadzana w życie nowa podstawa programowa kształcenia w zawodach. Wprowadzenie modyfikacji w tych dokumentach idzie w parze z szerszym kontekstem zmian w strukturze i treściach kształcenia zawodowego w Polsce, dostosowując je do zmian zachodzących na rynku pracy oraz reform zalecanych na szczeblu europejskim, związanych z procesem kopenhaskim oraz zaleceniami ECVET i EQAVET. Zmiany są także elementem działań zmierzających do modernizacji polskiego systemu kwalifikacji, którego osią mają być Polskie Ramy Kwalifikacji (zob. Chłoń-Domińczak, Dębowski, Sławiński 2011).

3.2 Dopasowanie kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy

Rozwiązania instytucjonalne i prawne przyjęte w szkolnictwie zawodowym w Polsce zostały pomyślane tak, by odpowiadać na wymagania współczesnego rynku pracy poprzez zapewnianie komunikacji z organizacjami pracodawców i pracowników. Ten kanał służący wymianie informacji jest wykorzystywany zarówno na szczeblu centralnym (przy formułowaniu standardów kształcenia, podstawy programowej i zasad zapewniania jakości), jak i gminnym (przy opracowywaniu programu nauczania przez szkołę).

Standardy kształcenia

Klasyfikację zawodów szkolnictwa zawodowego (KZSZ) opracowuje Minister Edukacji Narodowej we współpracy z ministrami właściwymi dla innych obszarów gospodarki. KZSZ jest przedmiotem konsultacji z przedstawicielami pracodawców, co daje możliwość uwzględnienia przewidywanych zmian na rynku pracy już na etapie jej opracowywania. Pracodawcy mogą także składać wnioski o włączenie nowego zawodu do KZSZ.

Sposób ujmowania zawodów w KZSZ określa Ustawa o systemie oświaty. Minister właściwy dla danego sektora gospodarki składa propozycję dodania danego zawodu do klasyfikacji. Organizacje zawodowe, samorządy gospodarcze oraz inne organizacje gospodarcze mogą składać swoje własne propozycje dotyczące zdefiniowania nowego zawodu. W tym celu muszą złożyć wniosek do ministra właściwego dla danego sektora gospodarki. Minister przygotowuje propozycję, uwzględniającą opis danego zawodu wraz z zbiorem umiejętności zawodowych, uzasadnieniem potrzeby szkolenia w danym zawodzie, nazwą i umiejscowieniem zawodu w określonej grupie klasyfikacji zawodów i specjalności, a także udokumentowaniem popytu na dany zawód na rynku pracy oraz opinią centralnej, reprezentatywnej organizacji pracodawców. Po zatwierdzeniu propozycji Minister Edukacji Narodowej wprowadza zawód do KZSZ i jednocześnie powołuje grupę roboczą do opracowania podstawy programowej kształcenia w danym zawodzie. Grupa robocza kontaktuje się z instytucją, która złożyła propozycję nowego zawodu celem opracowania efektów kształcenia, a także podejmuje konsultacje z innymi ekspertami w danej dziedzinie. Zakłada się, iż procedura wpisania nowego zawodu do klasyfikacji gwarantuje uwzględnianie zmian zachodzących na rynku pracy oraz adekwatność KZSZ wobec potrzeb pracodawców.

Decyzję o tym, w jakim zawodzie kształcić będzie dana szkoła podejmuje dyrektor szkoły w porozumieniu z władzami samorządowymi (na szczeblu powiatu). Aby zapewnić adekwatność profilu kształcenia wobec potrzeb rynku pracy, dyrektor podejmuje taką decyzję po uzyskaniu opinii powiatowej lub wojewódzkiej rady zatrudnienia. Rady zatrudnienia są organami doradczymi dla powiatowych i wojewódzkich urzędów pracy.³⁸ Nowe zawody, w których kształcić będzie dana szkoła, muszą najpierw uzyskać akceptację powiatowej rady zatrudnienia, a następnie kuratora oświaty.

³⁸ Wojewódzka rada zatrudnienia składa się z osób powołanych przez marszałka województwa spośród następujących instytucji działających na terenie danego województwa: (1) struktur wojewódzkich każdej reprezentatywnej organizacji związkowej; (2) struktur wojewódzkich of każdej reprezentatywnej organizacji pracodawców; (3) społeczno-zawodowych organizacji rolników i izb rolniczych; (4) organizacji pozarządowych zajmujących się statutową problematyką rynku pracy; (5) przedstawicieli nauki, delegowanych przez Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej Polskiej Akademii Nauk; (6) oraz przedstawiciela wojewody.

Nowa podstawa programowa kształcenia zawodowego

Realizacja kształcenia zawodowego odbywa się w oparciu o:

- podstawę programową kształcenia ogólnego³⁹
- podstawę programową kształcenia w zawodach, obowiązującą w szkołach realizujących kształcenie w zawodach ujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego.

Podstawa programowa kształcenia w zawodach, obowiązująca od września 2012 roku, zmierza do usprawnienia powiązań między ofertą kształcenia i szkolenia zawodowego oraz potrzebami rynku pracy. Została opracowana w ramach projektu zrealizowanego przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej (KOWEziU) pt. „Doskonalenie podstaw programowych kluczem do modernizacji kształcenia zawodowego” pod nadzorem Ministerstwa Edukacji Narodowej. W ramach projektu przeprowadzono szeroko zakrojone konsultacje z przedstawicielami organizacji pracodawców, świata nauki, ekspertami, przedstawicielami CKE i OKE, nauczycielami szkół zawodowych. W pracy nad przygotowaniem nowej podstawy programowej wzięło udział około 600 osób (autorów i recenzentów), w tym 271 pracodawców i uczelni wyższych.

Nowa podstawa programowa ma także duże znaczenie dla promowania edukacji zawodowej wśród dorosłych zainteresowanych przekwalifikowaniem i zdobyciem nowych kwalifikacji, gdyż wyodrębnienie kwalifikacji w zawodzie stanowi podstawę uelastycznienia procesu kształcenia zawodowego i otwarcia go dla osób, które zdobyły kompetencje zawodowe w ramach kształcenia pozaformalnego i nieformalnego (zob. niżej). W przypadku pojawienia się zapotrzebowania na określone kwalifikacje na rynku pracy, ich uzyskanie zajmie znacznie mniej czasu. W czasie, gdy obowiązywała poprzednia podstawa programowa, przygotowanie określonego rodzaju specjalisty wymagało odbycia całego cyklu nauczania dla danego zawodu w zasadniczej szkole zawodowej (2 lub 3 lata nauki) lub technikum (4 lata nauki). Wobec dynamicznego rozwoju gospodarki, powodowało to rozziw między ofertą edukacyjną szkół zawodowych a popytem na rynku pracy.

Walidacja kształcenia pozaformalnego

Począwszy od 1 września 2012 roku⁴⁰ efekty nauczania odbywanego poza szkołą można potwierdzać dzięki mechanizmowi walidacji. Wcześniej, te osoby, które nabyły umiejętności zawodowe w drodze kształcenia nieformalnego, np. u pracodawcy, nie mogły dokonać ich

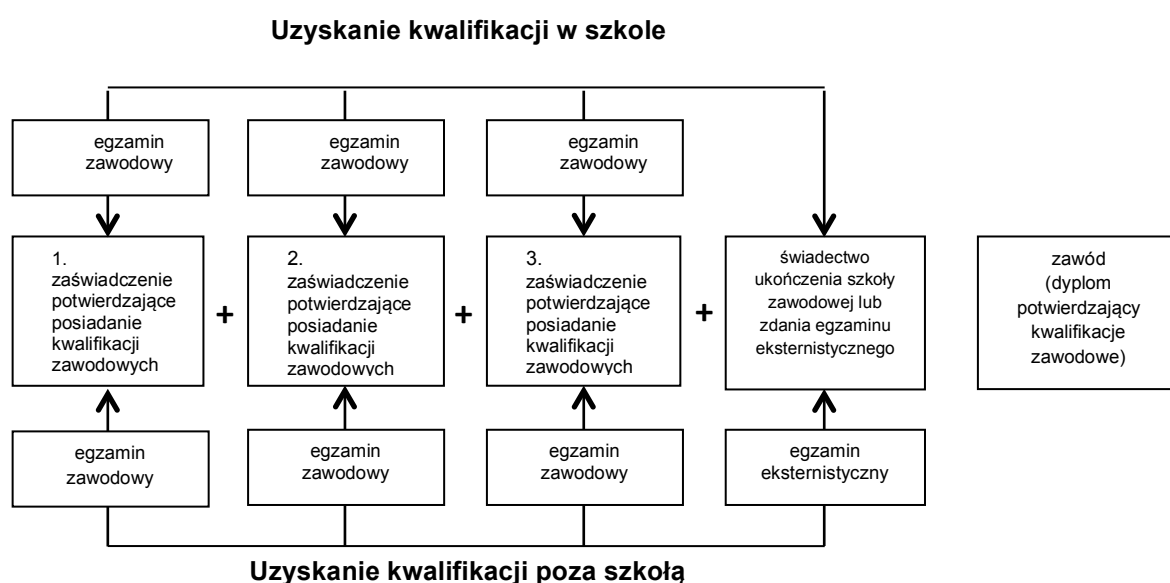
³⁹ Podstawa programowa kształcenia ogólnego jest obowiązująca dla wszystkich przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych.

⁴⁰ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. nr 205, poz. 1206.

formalnego potwierdzenia poprzez przystąpienie do egzaminów przeprowadzanych przez Okręgowe Komisje Egzaminacyjne (OKE).

Obecnie prawo oświatowe stanowi, iż osoby, które ukończyły 18 lat⁴¹ mogą przystąpić do egzaminów zewnętrznych przeprowadzanych przez Okręgowe Komisje Egzaminacyjne. Po pomyślnym zdaniu egzaminów mogą one uzyskać świadectwo ukończenia określonego typu szkoły i/lub potwierdzające nabycie kwalifikacji zawodowych uzyskanych w danej szkole (zob. Rycina 3).

Rycina 3. Uzyskanie zaświadczeń potwierdzających posiadanie kwalifikacji zawodowych oraz dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe

Źródło: IBE.

3.3 Zapewnianie jakości kształcenia zawodowego

Obecnie trwają prace nad opracowaniem standardów jakości w zakresie kształcenia zawodowego, obejmujących standardy jakości dotyczące pracy szkoły/placówki prowadzącej kształcenie zawodowe oraz standardy jakości dotyczące procesu edukacyjnego przygotowania ucznia do wykonywania określonego zawodu. Zawarto je w całościowym dokumencie obejmującym wszystkie aspekty kształcenia i szkolenia zawodowego w podziale na 10 obszarów tematycznych. Standardy te są jedną z form, w jakie Polska wdraża europejskie ramy odniesienia na rzecz zapewniania jakości w kształceniu i szkoleniu zawodowym (EQAVET).

⁴¹ Szczegółowe warunki, jakie muszą zostać spełnione przez osoby przystępujące do egzaminów eksternistycznych zależą od rodzaju egzaminu.

Rola podstawy programowej w systemie zapewniania jakości kwalifikacji

Podstawy programowe kształcenia ogólnego i kształcenia w zawodach zawierają wymogi dotyczące umiejętności, kompetencji i wiedzy, jaką powinni posiadać absolwenci w odniesieniu do efektów kształcenia. Program nauczania opracowuje szkoła. Dyrektor szkoły odpowiada za uwzględnienie odpowiedniej podstawy programowej w programie nauczania. System nadzoru pedagogicznego funkcjonujący w szkołach oraz egzaminy zewnętrzne uznają podstawę programową za najważniejsze kryterium służące ocenie jakości pracy szkoły oraz efektów nauczania uzyskanych przez dzieci i młodzież.

System nadzoru pedagogicznego

Nadzór pedagogiczny służy zapewnianiu jakości nauczania oraz jakości kwalifikacji, jakie można uzyskać w szkole (także w szkole zawodowej).

Nadzór pedagogiczny polega na:

- ocenianiu stanu i warunków działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkół, placówek i nauczycieli,
- analizowaniu i ocenianiu efektów działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek,
- udzielaniu pomocy szkołom, placówkom i nauczycielom w wykonywaniu ich zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych,
- inspirowaniu nauczycieli wprowadzania do innowacji pedagogicznych, metodycznych i organizacyjnych.

Kurator oświaty nadzoruje kształcenie w szkołach na obszarze województwa. Sporządza coroczny raport z wyników sprawowanego przez siebie nadzoru pedagogicznego i przedstawia go ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania. Kurator oświaty także wspiera dyrektorów szkół i nauczycieli w podnoszeniu jakości oświaty.

System egzaminów zewnętrznych

System egzaminów zewnętrznych to kluczowy element zapewniania i doskonalenia jakości edukacji oraz kwalifikacji zdobywanych w szkole. Za organizację egzaminów zewnętrznych odpowiada Centralna Komisja Egzaminacyjna (CKE) oraz osiem Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych. System egzaminów zewnętrznych jest nadzorowany przez Ministra Edukacji Narodowej.

W systemie egzaminów zewnętrznych wszyscy kandydaci rozwiązują te same zadania sprawdzające, czy nabyli efekty kształcenia określone w podstawie programowej. Wyniki egzaminów są anonimowe i oceniane według jednakowych kryteriów dla całego kraju.

Egzaminy oceniają przeszkoleni egzaminatorzy wpisani na listę Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej.

Egzaminy obejmują część pisemną (mającą formę testu) oraz część praktyczną i są przeprowadzane wyłącznie w ośrodkach posiadających niezbędną infrastrukturę do zorganizowania części praktycznej egzaminu. Część praktyczna może być oceniana przez osoby z doświadczeniem zawodowym w obszarze, którego dotyczy egzamin.

System Informacji Oświatowej

Zbieranie i rozpowszechnianie informacji na temat formalnego systemu kształcenia ogólnego i zawodowego w formie Systemu Informacji Oświatowej (SIO) jest ważnym elementem zapewniania jakości kwalifikacji w Polsce.⁴² SIO stanowi narzędzie służące poprawie efektywności w zarządzaniu oświatą na poziomie krajowym, regionalnym, lokalnym i szkolnym. Możliwość łatwego dostępu (online) do danych zestawionych zgodnie z potrzebami twórców polityki oświatowej umożliwia podejmowanie świadomych decyzji dotyczących różnych aspektów funkcjonowania szkoły, co w wielu przypadkach ma bezpośredni wpływ na jakość procesu edukacyjnego, a przez to na jakość kwalifikacji uzyskiwanych w systemie oświaty.

System Informacji Oświatowej jest prowadzony w formie elektronicznej i zgodnie z postanowieniami Ustawy udostępnia zgromadzone informacje za pomocą Internetu. Każda grupa użytkowników ma dostęp do odpowiedniej części bazy danych. Nie wszystkie informacje są dostępne publicznie. W tej formie system działa od 2012 roku.

3.4. Wyzwania

Obecne zmiany zachodzące w szkolnictwie zawodowym w Polsce stanowią element krajowej strategii rozwoju na kolejne lata. Są też spójne z szerszym kontekstem reform zalecanych w Europie i związane z budowaniem konkurencyjności gospodarki oraz wzmocnieniem spójności społecznej. W trakcie prac nad KZSZ oraz podstawami programowymi na szczeblu centralnym, a na szczeblu lokalnym w ramach przygotowania programów nauczania dla szkół zawodowych, opracowano mechanizmy umożliwiające prognozowanie potrzeb rynku pracy. Nie oznacza to jednakże, iż zakres działań jest wystraszająco szeroki, a wszystkie przyjęte procedury efektywne. Należy natomiast zwrócić uwagę na wyzwania stojące przed polskim szkolnictwem zawodowym.

⁴² Zob. Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o systemie informacji oświatowej (Dz. U. z 2011 roku Nr 139, poz. 814).

Jak wspomniano w poprzednich rozdziałach, podstawowym narzędziem prognozowania potrzeb rynku pracy na szczeblu centralnym są konsultacje z pracodawcami bądź organizacjami pracodawców. Należy podkreślić, iż system całościowych i cyklicznych badań zapotrzebowania na pracę obejmujących oba komponenty, czyli badania jakościowe i ilościowe prognozy makroekonomiczne, który mógłby ułatwić podejmowanie decyzji dotyczących oferty edukacyjnej na szczeblu centralnym i na szczeblu samorządów, jest wciąż niedopracowany.

Innym problemem jest to, że krajowe organizacje pracodawców są relatywnie słabe, rozproszone po całym kraju (cztery organizacje funkcjonujące na szczeblu centralnym, które łącznie reprezentują przedsiębiorstwa zatrudniające jedynie około 40% pracowników) i rzadko wykazują zainteresowanie kształtowaniem polityki kształcenia zawodowego lub nie posiadają odpowiednich środków. W wielu krajach dialog społeczny na szczeblu centralnym pomiędzy pracodawcami, związkami zawodowymi i rządem pozwala na lepsze dopasowanie kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy. Tymczasem w Polsce dialog na szczeblu centralnym i regionalnym rzadko koncentruje się wokół kwestii dostosowania kompetencji do potrzeb zmieniającej się sytuacji gospodarczej (za co odpowiedzialność ponoszą zarówno partnerzy społeczni, jak i rząd) (zob. Bukowski, Dębowski 2011). Poza tym partnerzy społeczni mogą jedynie wyrażać opinie, a nie podejmować decyzje. Nie posiadają także prawa do zawetowania rozwiązań przedstawionych przez rząd.

Na szczeblu lokalnym, oprócz niewystarczających informacji dotyczących sytuacji na rynku pracy, szczególnie w odniesieniu do zawodów „nadwyżkowych” i „deficytowych” (co jest związane przede wszystkim z niską wartością prognostyczną analiz przygotowywanych przez publiczne służby zatrudnienia), widoczne są takie czynniki jak ograniczona współpraca między szkołami i urzędami pracy oraz innymi instytucjami rynku pracy (zob. Jeruszka 2012). Także zaangażowanie pracodawców w opracowywanie szkolnych programów nauczania jest niewielkie, podobnie jak organizacja staży, co wynika zarówno ze słabości organizacyjnych pracodawców, jak i w wielu przypadkach niskiej świadomości długoterminowych korzyści płynących z tego rodzaju inwestycji, a także raczej skromnych zachęt finansowych stosowanych przez państwo w odniesieniu do tego rodzaju współpracy (Dębowski, Lis, Pogorzelski 2010).

Z badań wynika (zob. Jeruszka 2012; Chłoń-Domińczak, Holzer 2012), iż niewielki odsetek dyrektorów szkół zbiera informacje na temat sytuacji swoich absolwentów, a niewielu z dyrektorów, którzy takie informacje gromadzą, bierze je pod uwagę, podejmując decyzje dotyczące struktury nauczania. W świetle obowiązującego prawa dyrektorzy szkół nie są zobowiązani do analizowania sytuacji na rynku pracy na szczeblu regionalnym bądź

lokalnym. Opinie powiatowych rad zatrudnienia mają jedynie charakter pomocniczy. Podobnie szkoły zawodowe nie są zobowiązane do śledzenia dalszej ścieżki zawodowej swoich absolwentów.

Kolejnym problemem powodującym zwiększenie skali niedopasowania kształcenia zawodowego do potrzeb zgłaszanych przez pracodawców jest sposób finansowania kształcenia zawodowego. Subwencja oświatowa w niewystarczający sposób odzwierciedla koszty kształcenia zawodowego uczniów (związane z rozwijaniem kompetencji w ramach danego zawodu), co sprawia, iż często samorządy lokalne prowadzą szkoły zawodowe, które wymagają najniższych nakładów finansowych, pomimo braku zapotrzebowania na oferowane przez nie kwalifikacje (zob. Herbst, Herczyński, Levitas 2009; Dębowski Ziewiec 2011).

4. PROMOWANIE UCZESTNICTWA W KSZTAŁCENIU I SZKOLENIU ZAWODOWYM

Reforma szkolnictwa zawodowego⁴³ jest wyrazem nowego podejścia do kształcenia zawodowego. Reforma wprowadza zmiany w organizacji procesu dydaktycznego w zasadniczych szkołach zawodowych, technikach i szkołach policealnych, w treściach nauczania oraz w formule egzaminu. Jej celem jest umożliwienie wszystkim uzupełniania edukacji i zwiększania konkurencyjności na rynku pracy.

Oprócz zmian prawnych, uczestnictwo w kształceniu i szkoleniu zawodowym jest w Polsce promowane za pomocą bodźców o charakterze finansowym i motywacyjnym. Zachęty finansowe to między innymi wsparcie różnych form finansowania kształcenia i szkolenia zawodowego takich jak pożyczki, bony oświatowe, itd. Bodźce motywacyjne to przede wszystkim poradnictwo i doradztwo zawodowe oraz udogodnienia prawne związane z VET.

4.1. Zachęty finansowe

Szkolenia zawodowe organizowane przez urzędy pracy

Fundusz Pracy⁴⁴ stanowi istotne narzędzie udzielania wsparcia publicznego także w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego. Fundusz Pracy wspiera uczestnictwo w kształceniu i szkoleniu zawodowym poprzez przekazywanie środków na działania szkoleniowe. Osoby zainteresowane mogą uzyskać dotację z Funduszu Pracy za pośrednictwem urzędu pracy. Urzędy pracy wspierają VET poprzez organizowanie szkoleń indywidualnych i grupowych. Tematyka oraz liczba szkoleń prowadzonych w danym roku przez urzędy pracy zależy od środków uzyskanych z Funduszu Pracy. Szkolenia są skierowane przede wszystkim do osób bezrobotnych. Uczestnicy szkoleń grupowych mają prawo do stypendium szkoleniowego wynoszącego 120% zasiłku dla bezrobotnych, przy czym liczba godzin szkolenia nie może być mniejsza niż 150 miesięcznie. Koszt pojedynczego szkolenia nie może przekroczyć 300% przeciętnego krajowego wynagrodzenia. W 2011 roku urzędy pracy przeszkoliły ok. 54 000 osób w powyższych formach szkolenia, co stanowiło spadek o 70,5% wobec roku poprzedniego (2010) (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2011). Od 2010 roku większość klientów urzędów pracy – ok. 80% - skierowano na szkolenia grupowe. W 2011 roku udział w szkoleniach grupowych spadł o ok. 67%, a urzędy pracy raczej kierowały osoby bezrobotne na szkolenia indywidualne. W rezultacie w 2011 roku pracę znalazło od 29% do 75% uczestników tych szkoleń.

⁴³ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, wprowadzona w życie z dniem 1 września 2012 roku

⁴⁴ The Fundusz Pracy - państwowy fundusz celowy działający w oparciu o Ustawę z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy

Zasady finansowania szkoleń dla niepełnosprawnych są podobne, jak w przypadku bezrobotnych. Jednakże w 2011 roku jedynie 6% niepełnosprawnych było zainteresowanych uczestniczeniem w szkoleniach indywidualnych bądź grupowych, wobec zaledwie 4% w 2010.

Ponadto urzędy pracy, na życzenie osób bezrobotnych, mogą pokryć koszty egzaminów i w ten sposób pomóc im w uzyskaniu świadectw, dyplomów, innych uprawnień lub tytułów zawodowych. W uzasadnionych przypadkach mogą także pokryć koszty uprawnień niezbędnych do podjęcia zawodu. Jednakże tego rodzaju pomoc finansowa może zostać udzielona tylko jeden raz w roku.

Urzędy pracy ponadto na wniosek przedsiębiorców wspierają organizację szkoleń dla pracowników; warunkiem uzyskania takiej pomocy jest istnienie specjalistycznego funduszu szkoleniowego w danym przedsiębiorstwie. Ze środków Fundusz Pracy można zrefundować do 50% kosztów szkolenia, lecz nie więcej niż wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. W przypadku osób w wieku 45 lat lub więcej limit refundacji wynosi 80% kosztów szkolenia, lecz nie więcej, niż 300% przeciętnego wynagrodzenia. W porównaniu z 2010 rokiem, liczba pracowników, dla których pracodawcy pozyskali środki, zmniejszyła się dziesięciokrotnie. W 2011 roku zrefundowano wydatki na szkolenia indywidualne jedynie 8 pracodawcom, a 43 pracowników rozpoczęło szkolenie, przy czym ich pracodawcy otrzymali refundację kosztów. W 2012 roku tylko 2% szkoleń oferowanych przez Urzędy Pracy skierowanych było do osób zatrudnionych (Kocór M. i in., 2012)⁴⁵

Urzędy pracy także finansują praktyczną naukę zawodu organizowaną u pracodawcy. Po nowelizacji Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy w 2009 roku⁴⁶ taki tryb nauki zawodu jest dostępny dla wszystkich grup bezrobotnych, a nie tylko dla młodzieży, jak w latach poprzednich. W 2011 roku 101 600 osób w wieku do 25 lat ukończyło naukę zawodu u pracodawcy (24%). Liczba osób skierowanych na naukę zawodu zmniejszyła się o 63% w porównaniu z 2010 rokiem. W 2011 roku skuteczność w poszukiwaniu zatrudnienia po ukończeniu nauki u pracodawcy i odbyciu przygotowania zawodowego zwiększyła się o 10% i o 6% w porównaniu z 2010 rokiem, wynosząc odpowiednio 53% i 42%.

Kursy, szkolenia, nauka zawodu u pracodawcy i inne projekty aktywizacji zawodowej na polskim rynku pracy były także finansowane ze środków europejskich. Oferta szkoleń jest skierowana do przedstawicieli małych, średnich i dużych przedsiębiorstw, a także osób indywidualnych.

⁴⁵ Kocór M., Strzebońska A., Dawid-Sawicka M. (2012): *Pracodawcy o rynku pracy. Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego* Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, s. 44.

⁴⁶ Ustawa z 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Kredyty

Oprócz bezpośredniego finansowania szkoleń urzędy pracy oferują bezrobotnym kredyty i pożyczki na pokrycie kosztów szkolenia w maksymalnej wysokości 400% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, których celem jest umożliwienie zdobycia bądź utrzymania pracy. Nie są one oprocentowane, a czas spłaty wynosi maksymalnie 18 miesięcy. W 2012 roku z tego rodzaju wsparcia skorzystało zaledwie 20 osób (3 kobiety) (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2012 r.)⁴⁷ Urzędy pracy także współfinansują studia podyplomowe oraz koszty egzaminów. W przypadku studiów możliwe jest uzyskanie finansowania w wysokości do 100% kosztów, lecz nie więcej, niż 300% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. W czasie studiów bezrobotni mają prawo do uzyskania dotacji wynoszącej do 20% zasiłku dla bezrobotnych.

Można także wystąpić o kredyt studencki⁴⁸. Jedyńm ograniczeniem jest wiek studenta, który w chwili złożenia wniosku nie może przekraczać 25 lat. Kredyt jest udzielany na cały okres studiów, zaś spłata rozpoczyna się dwa lata po ukończeniu nauki. W ciągu 12 lat istnienia kredytów studenckich banki udzieliły je 350 000 studentów. W roku akademickim 2010/2011 banki otrzymały 24 246 wniosków kredytowych, z których 99,4% spełniało wymagane kryteria. Największe zainteresowaniem cieszyły się uniwersytety (35,8%), politechniki (21,2%) i szkoły niepubliczne (16%). Dla porównania, w roku akademickim 2011/2012 do banków wpłynęło 17 598 wniosków kredytowych, z czego 93,8% spełniło wymagane kryteria (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2012)⁴⁹.

Bony edukacyjne

W Polsce nie istnieje system otrzymywania bonów edukacyjnych, choć trwa debata nad wprowadzeniem takiego systemu. Efektem tych dyskusji jest trwający obecnie program zorganizowany na szczeblu centralnym, w którym uczestniczą wszystkie urzędy pracy. Oferują one różne bony edukacyjne dla bezrobotnych:

- bony dla bezrobotnych, którzy znajdą pracodawcę proponującego zatrudnienie na co najmniej 6 miesięcy. Po szkoleniu pracodawca otrzyma dotację z urzędu pracy o wartości około 350 euro;

⁴⁷ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy (2012r.): *Bezrobocie w Polsce. Raport tabelaryczny*, Warszawa, Tabela 91 [excel].

⁴⁸ Rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad, trybu i kryteriów udzielania, spłacania i umarzania kredytów i pożyczek studenckich z 2010 roku.

⁴⁹ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2012): Informacja w sprawie liczby udzielonych kredytów studenckich w roku akademickim 2011/2012 według stanu na dzień 31 marca 2012, www.nauka.gov.pl [dostęp: 27.10.2013].

- bony na szkolenia – bezrobotny otrzyma bon o maksymalnej wartości 3 646 zł (ok. 920 EUR) na pokrycie kosztów szkolenia; sam może zdecydować o rodzaju szkolenia i miejscu, gdzie je odbędzie;
- bony wyłącznie na szkolenia skierowane do osób pragnących podnieść swoje kwalifikacje zawodowe, o maksymalnej wartości 7 292 zł (ok. 1300 EUR) w pierwszym roku szkolenia;
- bony dla przedsiębiorców, którzy zobowiążą się do zatrudnienia absolwenta.

Bony są oferowane w ramach programu „Młodzi na rynku pracy” opracowanego przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Stypendia

Wiele uczelni oferuje różnego rodzaju stypendia, m.in. naukowe, socjalne, międzynarodowe i przeznaczone dla osób niepełnosprawnych. Stypendia naukowe zależą od wyników nauczania studenta, podczas gdy stypendia socjalne – od poziomu dochodów w rodzinie studenta.

Stypendia za dobre wyniki w nauce są też przyznawane w zasadniczych szkołach zawodowych (stypendia fundowane przez samorządy, stypendia Prezesa Rady Ministrów (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2005 roku w sprawie stypendiów Prezesa Rady Ministrów).

Funkcjonuje też ogólnopolski program stypendialny (Zasady dotyczące stypendiów dla dzieci i młodzieży w roku szkolnym 2012/2013) dla uczniów szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich. Ich celem jest wspieranie najlepszych uczniów.

4.2. Uprawnienia ustawowe

Urlop szkoleniowy

Urlop szkoleniowy przysługuje pracownikowi za dni, które są dniami roboczymi zgodnie z przyjętym harmonogramem pracy. Czas ten można wykorzystać na przygotowanie lub przystąpienie do egzaminu lub przygotowanie i obronę pracy dyplomowej. Urlop szkoleniowy wynosi maksymalnie 6 dni w przypadku matury oraz egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Zwiększony wymiar urlopu szkoleniowego (21 dni) przysługuje pracownikowi będącemu studentem ostatniego roku studiów i przygotowującym się do egzaminu dyplomowego. Urlop szkoleniowy jest płatny, o ile pracodawca skierował pracownika na studia/szkolenie lub wyraził zgodę na podniesienie kwalifikacji zawodowych. Wyrażenie takiej zgody przez pracodawcę powinno nastąpić przed rozpoczęciem szkolenia. Urlop

szkoleniowy nie przysługuje w każdym przypadku podjęcia szkolenia przez pracownika, lecz tylko wówczas, kiedy szkolenie odbywa się po uzyskaniu zgody pracodawcy lub z jego inicjatywy. Nie przysługuje, jeżeli pracownik korzysta z innej formy urlopu, np. bezpłatnego przedłużonego urlopu macierzyńskiego.

4.3. Zachęty motywacyjne

Współpraca szkół i pracodawców

Szkoły zawodowe współpracują blisko z przedsiębiorstwami. Uczniowie mogą połączyć teoretyczne podstawy zawodu z praktyką i odbyć naukę zawodu pracodawcy. Inną formą współpracy jest organizowanie wyjazdów dydaktycznych do firm, gdzie uczniowie mogą uzyskać informacje na temat danego zawodu. Ponadto wiele szkół współpracuje ze szkołami zawodowymi za granicą, np. w Niemczech, gdzie uczniowie mogą odbywać praktyczną naukę zawodu. Natomiast większość przedsiębiorców (80%) postrzega współpracę ze szkołami w kategoriach dodatkowych kosztów, a nie jako inwestycję. Przedsiębiorcy często skarżą się na brak zachęt finansowych, biurokrację, problemy prawne i osobiste z potencjalnymi szkolącymi się lub na konieczność angażowania pracowników do pilnowania czy opiekę nad szkolącymi się.

Małe i średnie przedsiębiorstwa rzemieślnicze w Polsce organizują szkolenia dla uczniów obejmujące praktyczne kształcenie zawodowe u pracodawcy oraz dokształcanie teoretyczne w szkole lub na kursach. Przygotowanie zawodowe odbywa się w systemie pozaszkolnym. Wynagrodzenie pracowników uczących się wynosi mniej, niż 4% (w pierwszym roku szkolenia), 5% (w drugim roku szkolenia) oraz 6% (w trzecim roku szkolenia) przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, natomiast pracodawca może przyznać inną kwotę wynagrodzenia takiemu pracownikowi (lecz nie mniej, niż wskazano powyżej).

Poradnictwo i doradztwo zawodowe

Doradztwo zawodowe należy do kompetencji dwóch resortów: oświaty (Ministerstwo Edukacji Narodowej), który odpowiada za świadczenie usług poradnictwa i doradztwa zawodowego dla młodzieży szkolnej, a także pracy (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), który odpowiada za tego rodzaju usługi dla dorosłych.

W świetle Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku szkoły i inne placówki oświatowe zobowiązane są do udzielania uczniom i nauczycielom pomocy psychologiczno-pedagogicznej, obejmującej m.in. informacje edukacyjne i zawodowe, a także pomoc uczniom w wyborze ścieżki edukacyjnej i kariery zawodowej. Doradcy

zawodowi udzielają informacji o tym, na jakie zawody jest zapotrzebowanie na rynku pracy, jakie są wymagania zdrowotne w poszczególnych zawodach, itd.

Liczba doradców zawodowych zatrudnionych w szkołach i innych placówkach oświatowych wciąż rośnie: w 2007 roku w szkołach pracowało 689 doradców, w 2008 roku – 772, a w 2012 roku -1385, z czego 591 w gimnazjach, 542 w szkołach średnich i 132 w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Około 1400 doradców zawodowych funkcjonuje w 17 500 szkołach. W urzędach pracy zatrudnionych było 1823 doradców zawodowych (Tabaszewska M., 2013).⁵⁰

Usługi poradnictwa i informacji zawodowej dla dorosłych świadczą urzędy pracy dla bezrobotnych aktywnie poszukujących pracy. Zakres poradnictwa zawodowego obejmuje pomoc indywidualną i grupową. Poradnictwo indywidualne ma na celu rozmowę z klientem i pomoc w rozwiązaniu jego problemów zawodowych. W 2012 roku liczba osób, które skorzystały z indywidualnego poradnictwa zawodowego wyniosła 662 898, w tym 54,1%, kobiet, 26,4% osób do 25 roku życia, 48% długotrwale bezrobotnych, 10,8% kobiet, które nie podjęły żadnego zatrudnienia po okresie macierzyństwa, 22,7% osób powyżej 50 roku życia, 27,2% osób bez kwalifikacji zawodowych, 29,8% osób bez doświadczenia zawodowego, 52,4% osób, które nie ukończyły szkoły średniej, 8,8% osób samotnie wychowujących dzieci oraz 6,0% osób niepełnosprawnych (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2012)⁵¹.

Grupowe poradnictwo zawodowe obejmuje takie zagadnienia jak: zawody, rynek pracy, możliwości szkolenia zawodowego, usługi dostępne na rynku pracy, itd. W 2011 roku zorganizowano 10 377 takich grup, a porady grupowe uzyskało 79 460 osób, w tym 53 862 kobiet (67,8%), co stanowiło niewielki wzrost wobec 2010 roku.

Ponadto istnieje możliwość uzyskania indywidualnej lub grupowej informacji zawodowej. W 2011 roku doradcy odbyli 356 034 spotkań z klientami, którzy skorzystali z zasobów informacji zawodowej. Odbyło się 23 098 spotkań grupowych poświęconych informacji zawodowej, w których wzięło udział 248 726 osób, w tym 135 276 kobiet (54,4%), co stanowiło niewielki spadek w porównaniu z 2010 rokiem (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2012)⁵².

⁵⁰ Tabaszewska M. (2013): Doradztwo zawodowe to margines w pracy szkoły <http://prawopl.pl/edukacja/aktualno%C5%9Bci/dyrektor/9276-doradztwo-zawodowe-to-margines-w-pracy-szko%C5%82y> [dostęp: 27.10.2013]

⁵¹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy (2012): *Informacja o realizacji usługi poradnictwa zawodowego i informacja zawodowa w urzędach pracy w 2011 roku*, Warszawa, s. 5-28.

⁵² Ibidem.

W ramach wspierania i promowania kształcenia urzędy pracy świadczą także usługi **poradnictwa zawodowego dla pracodawców**, obejmujące m.in.: określenie wymagań dla kandydatów na określone stanowiska, udzielanie informacji o bezrobotnych, przedstawianie propozycji szkoleń dla bezrobotnych, itd. W 2011 roku wpłynęło 1 605 wniosków od pracodawców zainteresowanych otrzymaniem wsparcia w postaci poradnictwa zawodowego. To jest spadek o 36,1% w porównaniu z rokiem 2010. 1 551 z nich zwróciło się o pomoc w przygotowaniu wymagań dla określonych stanowisk i wybór odpowiednich kandydatów, natomiast 54 pracodawców zgłosiło się po poradę zawodową związaną z rozwojem zawodowym własnym i pracowników (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2012)⁵³.

⁵³ Ibidem.

5 - AUTORZY, ŹRÓDŁA I BIBLIOGRAFIA, SKRÓTY I AKRONIMY

5.1 - AUTORZY

Raport zredagowała Agnieszka Luck.

Tłumaczenie: Dorota Szmajda-Kuberczyk

TEMAT 1:

1.1: Karolina Czerwińska, Agnieszka Luck, Izabela Kowalska, Ewa Smolarek

1.2: Karolina Czerwińska, Agnieszka Luck, Izabela Kowalska, Ewa Smolarek

1.3: Izabela Kowalska, Ewa Smolarek

TEMAT 2:

2.1: Magdalena Mazińska-Szumska, Agnieszka Luck

2.2: Magdalena Mazińska-Szumska, Agnieszka Luck

2.3: Ludmiła Łopacińska

TEMAT 3:

3.1: Horacy Dębowski

3.2: Horacy Dębowski

3.3: Horacy Dębowski

3.4: Horacy Dębowski

TEMAT 4:

4.1: Ludmiła Łopacińska

4.2: Ludmiła Łopacińska

4.3: Ludmiła Łopacińska

5.2 ŹRÓDŁA I BIBLIOGRAFIA

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001)

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, ogłoszona 1 września 2012 r. (Dz.U. 2011 nr 205 poz. 1206)

Bukowski Maciej, Dębowski Horacy, (2010), "Social dialogue in the changing labour market", w: *Employment in Poland 2009, Entrepreneurship for work*, red. Maciej Bukowski, IBS/Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/ZWP_2009_EN.pdf

Chłoń-Domińczak Agnieszka, Dębowski Horacy, Sławiński Stanisław (2011), *NQF development in Poland*, Cedefop.
http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/Poland_NQF_development.pdf

Chłoń-Domińczak Agnieszka, Holzer Dorota (red.) (2012) "Kształcenie i szkolenie zawodowe w Polsce", Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa

Czarnik Sz., Turek K. (2012): *Aktywność zawodowa Polaków. Praca zawodowa, wykształcenie, kompetencje*. Warszawa

Dębowski Horacy, Lis Maciej, Pogorzelski Karol, (2010), „Kształcenie ustawiczne w czasie zmian”, w: *Zatrudnienie w Polsce. Praca w cyklu życia*, red. Maciej Bukowski, IBS/Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
<http://www.mpips.gov.pl/en/analyses-forecasts/employment-in-poland-2008/>

Dębowski Horacy, Ziewiec Gabriela, (2011), „Financing investment in human resources”, *VET in Europe - Country Report*, Cedefop/Refernet Polska.
http://www.refernet.pl/public/publikacje/_11.pdf

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 maja 2010 r. w sprawie szczegółowych zasad, trybu i kryteriów udzielania, spłacania oraz umarzania kredytów i pożyczek studenckich

Eurostat - Early leavers from education and training by sex and NUTS 2 regions (from 2000 onwards) [edat_ifse_16] Last update: 10-09-2013

Eurostat, Guidelines and template for the 2009 edition of VET in Europe – Country Reports, Annex IIB, tabl. 2.prepared by Karolina Czerwińska, June 2009

Eurostat. Persons aged 25-64 and 20-24 with upper secondary or tertiary education attainment, by sex and NUTS 2 regions (from 2000 onwards) - % [edat_ifse_13] Last update: 10-09-2013

Gruza Maciej (2012), „Klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego wyznacznikiem oferty kształcenia w szkołach zawodowych”, w: *Unowocześnianie metod i form kształcenia zawodowego w Polsce. Diagnoza i oczekiwane kierunki zmian*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa

GUS, *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Warszawa 2013

GUS, *Prognoza ludności Polski na lata 2008-2035*, Warszawa 2008 URL:
http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4559_PLK_HTML.htm [dostęp: 30.10.2013]

GUS, *Kwartalna informacja o rynku pracy (IV kwartał 2012)*, Warszawa 2013

GUS, *Monitoring rynku pracy. Kwartalna informacja o rynku pracy*, Warszawa, 25.02.2013

GUS, *Monitoring rynku pracy. Kwartalna informacja o rynku pracy*, Warszawa, 15.03.2013

GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2008 roku*

GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000 - 2010*, Warszawa

GUS, *Oświata i wychowanie w latach 2010-2011*, Warszawa 2012

GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, Warszawa 2012
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/e_oswiata_i_wychowanie_2011-2012.pdf

Jeruszka Urszula (red.) (2012), *Unowocześnianie metod i form kształcenia zawodowego w Polsce. Diagnoza i oczekiwane kierunki zmian*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa

Kocór M. (i in.) *Pracodawcy o rynku pracy. Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012

Ministerstwo Edukacji Narodowej. Departament Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego (2013). *Praktyczna realizacja nowych regulacji prawnych w świetle informacji pozyskanych z SIO oraz OKE*.

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2012): Informacja w sprawie liczby udzielonych kredytów studenckich w roku akademickim 2011/2012 według stanu na dzień 31 marca 2012,], www.nauka.gov.pl [dostęp: 27.10.2013].

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej – Departament Rynku Pracy (2012): *Informacja o realizacji usługi poradnictwo zawodowe i informacja zawodowa w urzędach pracy w roku 2011*, Warszawa

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy, *Bezrobocie w Polsce. Raport tabelaryczny*, Warszawa 2012

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Funduszy, *Efektywność podstawowych form aktywizacji zawodowej realizowanych w ramach programów na rzecz promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej w 2012 roku* Warszawa 2013

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, *Rynek Pracy w Polsce 2012*, Warszawa, 15.03.2013

Ministerstwo Sprawiedliwości – Centralny Zarząd Służby Więziennej (2013): *Roczna Informacja Statystyczna*, Warszawa

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (2013): *Bilans Kapitału Ludzkiego. Najważniejsze wyniki trzeciej edycji badań BKL z 2012 roku*, Warszawa

Szczucka A. (i in.) (2012). *Kształcenie przez całe życie. Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego*, Warszawa

Tabaszewska M. (2013): Doradztwo zawodowe to margines w pracy szkoły <http://prawopl.pl/edukacja/aktualno%C5%9Bci/dyrektor/9276-doradztwo-zawodowe-to-margines-w-pracy-szko%C5%82y> [dostęp: 27.10.2013].

5.3 WYKAZ SKRÓTÓW I AKRONIMÓW

BDL – Bank Danych Lokalnych

PPKZ – podstawa programowa kształcenia w zawodach

PPKO – podstawa programowa kształcenia ogólnego

CIT – podatek dochodowy od osób prawnych

CKE - Centralna Komisja Egzaminacyjna

CKP - Centrum Kształcenia Praktycznego

CKU - Centrum Kształcenia Ustawicznego

KZSZ – klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego

CVET – ustawiczne kształcenie i szkolenie zawodowe [ang. *continuing vocational education and training*]

JST – jednostka samorządu terytorialnego

ECVET – Europejski system transferu osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym [ang. *European Credit Transfer System for Vocational Education and Training*]

EQAVET – Europejskie ramy odniesienia na rzecz zapewnienia jakości w kształceniu i szkoleniu zawodowym [ang. *European Quality Assurance Reference Framework for VET*]

UE – Unia Europejska

FEANI – Europejska Federacja Krajowych Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych (*Fédération Européenne d'Associations Nationales d'Ingénieurs*)

PKB – Produkt Krajowy Brutto

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IBE – Instytut Badań Edukacyjnych

ISCED – Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Kształcenia [ang. *International Standard Classification of Education*]

IVET – wstępne kształcenie i szkolenie zawodowe [ang. *initial vocational education and training*]

MEN - Ministerstwo Edukacji Narodowej

MPiPS – Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

NBP – Narodowy Bank Polski

KOWEZiU – Krajowe Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej

OHP – Ochotnicze Hufce Pracy

OKE – Okręgowa Komisja Egzaminacyjna

PIT – podatek dochodowy od osób fizycznych

SIO – System Informacji Oświatowej

UP – Urząd Pracy

VET – kształcenie i szkolenie zawodowe [ang. *vocational education and training*]